

Birkaç Arpa Boyu...

21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar

Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan

İKİNCİ CİLT

DERLEYEN:

SERPİL SANCAR

**KOÇ
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI**

İçindekiler

1. CILT

Önsöz	9
1. NERMİN ABADAN UNAT'A ARMAĞAN	
ESERKÖKER Eflatun Kadifeden Küçük Bir Fil	17
SERPİL SANCAR Nermin Abadan Unat'la Söyleşi	25
NERMİN ABADAN UNAT'IN KADIN ÇALIŞMALARINA KATKISI	
Nermin Abadan Unat (Suley)	33
2. TÜRKİYE'DE KADIN ÇALIŞMALARININ YAKIN GEÇMİŞİNE BAKMAK	
DENİZ KANDİYOTİ Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları: Gelecek İçin Geçmişe Bakış	41
SERPİL SANCAR Türkiye'de Kadın Hareketinin Politığı: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler	61
3. KADIN EMEĞİNİN BİÇİMLERİ, SORUNLARI	
YILDIZ ECEVİT Türkiye'de Kadın Emeği Konulu Çalışmaların Feminist Tarihçesi	121

GÜLAY TOKSÖZ — ÇAĞLA ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ	
Göç Kadımlaşıyor mu? Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış	167
SEMA ERDER	
Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu? Eski Doğu Bloku Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi	191
AİŞE GÜNDÜZ HOŞGÖR	
Kalkınma ve Kırsal Kadının Değişen Toplumsal Konumu: Türkiye Deneyimi Üzerinden Karadeniz Bölgesindeki İki Vaka'nın Analizi	219
EMEL MEMİŞ — ÖZGE ÖZAY	
Eviçi Uğraşlardan İktisatta Karşılıksız Emeğe: Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalara İlişkin Bir Değerlendirme	249
4. KÜRESELLİK, KAMUSALLIK VE MEKÂNDA CİNSİYET	
FERİDE ACAR — YAKIN ERTÜRK	
Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Kazanımlar, Sorunlar	281
MERYEM KORAY	
Küreselleşen Eşitlik Politikalarına Karşı Küreselleşen Kapitalizm: "Sol-Feminist" Bir Eleştiri	305
AYTEN ALKAN	
Şehircilik Çalışmalarının Zayıf Halkası: Cinsiyet	343
OYA ÇİTÇİ	
1979'dan 2010'a Neoliberal Dönemde Kadın Memurlar	415
5. KADINLARIN YAŞAMÖYKÜLERİ VE TARİH YAZILIRKEN...	
AİŞEDURAKBAŞA	
Türk Modernleşmesinin Kamusal Alanı ve "Kadın Yurttaş"	461
BELKİS KÜMBETOĞLU	
Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar	475

SERPİL ÇAKIR	
Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası	505
FUNDA ŞENÖL CANTEK — ELİF EKİN AKŞİT	
Kadınların Kuşaklar ve Sınıflar Arası Bilgi Aktarımları	535
PINAR MELİSYELSAI PARMAKSIZ	
Kadınların Belleği: Hatırlama, Anlatı, Deneyim ve Toplumsal Cinsiyet	571
II. CİLT	
6. YAZIN, MEDYA VE SANATIN CİNSİYETİ	
ÇİLERDURSUN	
Türkiye'de 1975-2010 Arasında Haber, Habercilik ve Gazetecilik Çalışmalarında Kadın Sorunlarına Bakış ve Feminist Yaklaşımlar	603
MİNE GENÇEL BEK	
Ataerkillik, Piyasa ve Mesleki Değerler: Medyada Aile İçi Şiddetin Temsili ve Üretim Pratikleri	649
S.RUKEN ÖZTÜRK	
Türkiye Sinema Literatüründen Kadınlara Bakmak	679
CÜZİN YAMANER	
Cumhuriyet Dönemi Tiyatrosunun Yarattığı Cinsiyetçi İmgelem	701
ASLI GÜNEŞ	
Aşk'ın Ekonomi Politikası: Popüler Aşk Romanları	731
7. KİMLİK, İNANÇ VE BEDEN POLİTİKALARI	
ÖZGEN DİLAN BOZGAN	
Kürt Kadın Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme	757

ZEHRA YILMAZ	
Küresel İslam Hareketinde Kadının Yeni Temsil Biçimleri: Türkiye Örneği	801
ELİFHAN KÖSE	
Dindar Kadınlığın Kurulumunda Tesettür: Beden, Yazın ve Özneleşme	823
BERNA ARDA	
Tıbbın Cinsiyeti ve Biyoetik Açısından Kadın	849
HÜLYA DURUDOÇAN	
Namusun İlimiği	871
8. HUKUKUN GETİRDİĞİ KAZANIMLAR	
CÜLRİZ UYGUR	
2006/17 Sayılı Başbakanlık Genelgesi Işığında Kadına Yönelik Şiddeti Önlemeye Yönelik Devletin Ödevi: Değişen Devlet Anlayışı mı?	883
F.İREM ÇAĞLAR	
Türk Hukuk Mevzuatı Çerçevesinde Annelik	915
SEVGİ USTA	
"Koca, Birliğin Reisidir" Hükmünden "Edinilmiş Mal Rejimi"ne: Evli Kadının Hukuki Durumu	943
Katkıda Bulunanlar	985
Dizin	997

ALTINCI KISIM

YAZIN, MEDYA VE SANATIN CİNSİYETİ

Türkiye'de 1975-2010 Arasında Haber, Habercilik ve Gazetecilik Çalışmalarında Kadın Sorunlarına Bakış ve Feminist Yaklaşımlar

ÇİLER DURSUN

Giriş

Türkiye'de medya ve iletişim çalışmaları alanında feminist bakış açısı ve kadın sorunlarına yönelik ilgi, gelişmiş Batı ülkelerindekilerle az çok eş zamanlı biçimde 1970'lerden başlayarak yavaş yavaş artmış; günümüzde medya ve iletişim çalışmalarının Türkiye'de var olan akademik zeminlerinde geçerli bir çalışma alanı olarak yer elde etmiştir. Yaklaşık kırk yıllık bu süreç, gelişmiş endüstrileşmiş ülkelere kadar hemen bütün ülkelerde büyük zorluklarla ve mücadelelerle yaşanmıştır. Feminist yaklaşımların ve kadın çalışmalarının, kendilerine akademik zeminlerde, ders müfredatlarında ve programlarda yer açabilmeleri, araştırma bütçeleri için fonlar bulabilmeleri, önerilerinin ve düşüncelerinin politika yapma süreçlerine dahil olması, iletişim ve medya çalışmaları alanındaki kadın bakış açısına da güç vermiştir. Esasında, iletişim ve medya çalışmaları alanının bizatihi kendisi de, özellikle eleştirel iletişim yaklaşımlarının yörüngesinden süzülerek gündelik olana müdahil olmayı hedefleyen "bilgi"siyle, feminist hareketlere ve kadın çalışmalarına ciddi bir destek sunagelmıştır. Özellikle kültürel çalışmalar alanı, feminist ilgilerin sadece iletişim çalışmalarında değil, genel olarak zemin kazanması açısından ciddi bir akademik damar yaratmıştır. Kültürel çalışmalar disiplinler arası alanının kendisini 1970'lerin başından itibaren adıyla sanıyla ortaya koyması ile feminist teorinin ve pratiğin tam da bu dönemde canlanması arasındaki bağ, rastlantısal sayılamaz.

Gerçekten de belirli toplumsal ve kültürel koşullar altında yaşamının neye benzediğini, bu hissiyat yapısının içine nasıl yerleşildiğini, bu hissiyat yapısından hareketle nasıl eylemde bulunduğunu kavramaya yönelik kültürel çalışmalar alanı, kadınların erkekler karşısında ikincilleştirilme mekanizmalarını keşfederek sergilemeye olanak verdi. Ataerkilliğin maddi temelinin sadece kadınların emeği üzerindeki denetimle bağlantılı kılınmayacağı; simgesel üretimin bu maddi

temellerden biri olduğu görüşü, ideoloji ve kültür meselelerini daha incelikli bir biçimde ele alma amacını güden kültürel çalışmalar alanından köklenmiştir. Ancak van Zoonen'in belirttiği gibi, "tüm feminist çalışmalar kültürel çalışmalar olarak adlandırılmazlar ve tüm kültürel çalışmalar da feminist çalışmalar değildir" (van Zoonen, 1997, s. 303). Kültürel çalışmaların feminist çalışmalara verdiği ivme, toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak tanımlanarak, toplumsal cinsiyet inşasında medyanın oynadığı rolün didiklenmesi noktasından başlatılabilir. Bu başlangıçla birlikte kodlanmış anlam yapıları olarak medya metinlerinin üretiminde, tıpkı toplumsalın diğer tarafları arasında olmadığı gibi, kadın ve erkek arasında da eşitliğin olmayışı, feminist medya çalışmalarının gündemine geri dönüşsüz biçimde girdi. Dizilerden filmlere, haberlerden reklamlara kadar çeşitli medya metinleri, eşitsizliğin görüldüğü ve üretildiği alanlar olarak çözümlenirken, sonraki adımda kadınların özgürlük alanları yaratmasına sınırlar koyan hâkim yaşam koşullarına medya metinleri dolayısıyla nasıl yanıtlar oluşturduklarının incelendiği izleyici/okuyucu araştırmaları çıktı karşımıza. Sıradan kadınların gündelik yaşamlarında medyanın kullanımı gibi, van Zoonen'in ironik biçimde söylediği "alt düzey konular," feminist medya çalışmalarına dahil oldu (1997, s. 328). Elbette ki metinler ve izleyici/okurlar üzerine yoğunlaşarak ilerleyen feminist medya çalışmaları, üretim süreçleri ile medya kurumlarındaki örgütsel pratiklerin kadınların medya endüstrisindeki varlığını sorunlu hale getiren işleyiş mekanizmalarını sorgulamaya yönelik ekonomi politik ilgileri de 1990'lardan itibaren artan ölçüde hesaba katmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin yarattığı elektronik medya ortamı da, daha geniş bir feminist siyasal projenin gerçekleştirilebilirliği bakımından taşıdığı potansiyeller ve sorunlarla birlikte feminist medya ve iletişim çalışmalarının gündemine girmiştir.

Bu çok genel hatları işaret edilen feminist ve kadın odaklı medya araştırmalarının Türkiye'deki mevcut durumunu ve arka planını ortaya koyacak çalışmaların yapılması, kuşkusuz Türkiye'deki feminist medya çalışmalarına bütünlüklü bakılabilmesi açısından elzemdir ve umarız ki yakın zamanda olacaktır da. Bu yazı ise, medya ürünleri arasında, gerçeklikle ilişkisini en iddialı biçimde kuran ve tam da bu nedenle politik ve ideolojik yeniden üretimde en tehlikeli olarak addedilebilecek haber ve habercilik çalışmalarının son otuz beş yılına odaklanmaktadır. Feminist medya eleştirisi kapsamında Batı ülkelerinde yapılan analizler, diğer medya içerikleri karşısında gazete ve televizyon haberlerine kadınların ilgisizliği meselesinden başlamış; haberlerde kadınların toplumsal cinsiyetinin hangi kodlar çerçevesinde temsil edildiğine yönelmiş; haber izleyicisi/okuru olarak kadınların anlam üretimi pratiklerine eğilmiş; giderek haber üretim süreçlerinde kadın gazetecilerin yaşadığı eşitsiz ilişkilerin saptanması ve mesleki pratiklerin cinsiyetçi doğasına odaklanmıştır. Kısaca ürün/

metin, izleyici/okuyucu ve üretim süreçleri olarak iletişim ve medya çalışmalarını alanındaki temel araştırma zeminleri, feminist medya çalışmalarınca da üzerinde emek verilen zeminler olagelmıştır. Türkiye'de haber, habercilik ve gazetecilik üzerine yazılmış makale ve kitaplardan kadın sorunlarıyla ilgili olanlar ve/veya feminist bir bakış açısından yazılmış olanlar, araştırmamızın örneklemini oluşturmaktadır. Son otuz beş yıl, haber ve habercilik çalışmaları alanında Türkiye'deki entelektüel üretimin niteliğini saptamaya imkân veren bir dönem olarak düşünülebilir. Gerçekten de haber, habercilik ve gazetecilik çalışmalarında kadın sorunlarına odaklanarak yazılmış kitap, tez ve akademik makaleler geriye doğru tarandığında, bunların özellikle 1970'lerin ortalarından, hatta sonlarından itibaren tek tük belirmeye başladığı dikkat çekmektedir. Üretilen çalışmaların yaklaşımlarının, yöntemlerinin, kapsamlarının, terminolojilerinin ve ortaya koydukları sonuçların, haber ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağı kuran bilginin Türkiye serüvenini görmeye fırsat vereceği umulmaktadır. Bu serüveni sergilerken, Batı literatüründe feminist haber ve habercilik çalışmaları çerçevesinde yapılmış çalışmaların birikimsel bilgisine de—karşılaştırma amacıyla değilse bile bazı eğilimlerin dinamiklerini açıklamak amacıyla—zaman zaman değinilecektir.

Elbette haber, habercilik ve gazetecilik çalışmalarında kadın sorunlarını ele alan veya feminist yaklaşımla yapılan ve burada çıkarılacak bilançoya dahil edilemeyen, gözden kaçmış ya da ulaşılamamış kitap ve makaleler olabilir. Araştırmamızın örnekleminde giremeyen az sayıdaki çalışmanın, geniş örnekleminimizdeki çalışmaların yöntem ve yaklaşımlarında beliren temel eğilimleri geçersizleştirmeyeceği, olsa olsa bu eğilimleri ayrıntılandırarak bir çeşitlilik katacağı düşünülmektedir.

Haber ve Habercilik Alanında

Feminist Yaklaşımları Sınıflandırma Sorunu

Haber ve habercilik alanında feminist yaklaşımla gerçekleştirilen çalışmaların sınıflandırılması konusu, bu çalışma açısından temel bir sorun olarak belirmektedir. Bunun nedeni, değil haber ve habercilik alanında, medya ve iletişim çalışmalarının genel çerçevesinde bile hem feminist yaklaşımların kendi çeşitliliğini görmeye elverecek, hem de iletişim ve medya çalışmalarındaki temel analitik ayrımları göstermeye yarayacak bir ayrımın aynı anda yapılmasının zorluğudur. Eğer feminist medya çalışmalarını, radikal, sosyalist, liberal feminist medya ve hatta haber çalışmaları olarak bir ayrıma tabi tutarsak, bu takdirde iletişim çalışmalarında metin, alıcı ve üretim süreçleri olmak üzere üç analitik düzlemin gösterilebilirliği sorunlu hale gelir, bulanıklasın Öte yandan medya/

haber ve kadın araştırmalarını metin, okur/izleyici ve haber üretim süreçleri olmak üzere üç analitik düzleme odaklanarak ayırmaya kalktıgımızda ise, farklı feminizmler arasındaki ayrımlar ile birinci, ikinci, üçüncü kuşak feminist hareketlerin sağladığı politik-tarihsel bağlamlar geride tutulmuş olacaktır. Sınıflandırmayı nasıl yapacağımıza ilişkin sorun, kuşkusuz ki bir odaklanma sorunudur ve bu çalışma açısından odak, haber, habercilik ve gazetecilik çalışmalarında feminist ilgilerin izini sürmek olduğundan, sınıflandırmayı da haber nosyonundan yola çıkarak yapmayı tercih ettik. Haber ve haberciliği metin, okur/izleyici ve haber üretim süreçleri olarak üç temel analitik düzleminden hareketle sınıflandırmak, feminist yaklaşımların nasıl ve ne ölçüde bu analitik düzlemlere taşınabildiğini saptamak açısından elverişli olacaktır. Dolayısıyla analitik başlıklandırma da bu doğrultuda yapılmıştır.

Haber, habercilik ve gazetecilik üzerine medya ve iletişim alanında yapılan çalışmalar, haber metinlerinde kadınların temsili üzerine, haberlerin okuyucusu ve izleyicisi olan kadınların anlamlandırma pratikleri üzerine ve haber üretim süreçlerinde kadın gazetecilerin istihdamı ve iş yapma pratikleri üzerine olmak üzere temelde üç analitik düzlemde gerçekleştirilmektedir. Kadınların toplumdaki değersizleştiriminin kökenlerini ve süregiden doğasını anlamaya çalışan feminist kuramlar, birçok medya ve iletişim çalışmasında üçlü bir ayırma alınmaktadır: liberal feminist kuramın medya yaklaşımı, radikal feminist kuramın medya yaklaşımı, sosyalist feminist kuramın medya yaklaşımı... Bu ayırma öğelerin ilişkili oldukları politik ve ideolojik zeminler, hem feminist düşüncenin içindeki parçalanmaya tam olarak karşılık gelmediğinden dolayı, hem de feminist kuram ve pratiklerin daha eklektik yapısıyla uyumadığından dolayı oldukça sorunlu görülmektedir¹ (bkz. van Zoonen, 1997, s. 305). İletişim ve medya çalışmaları alanı ise liberal çoğulcu ideolojinin kavramsal öncülleriyle biçimlenen kurumsal ya da ana damar yaklaşımlar ile Marksist ideolojinin kavramsal öncüllerinden kaynaklanan eleştirel yaklaşımlar olmak üzere iki farklı çizgiye ayrılmaktadır. Buradan hareketle liberal medya kuramının yön verdiği habere liberal yaklaşım ile Marksist ve neo-Marksist kuramın

1 Bundan dolayı feminizmlere dair ayrımı farklı biçimde yapan yazarlar da vardır. Örneğin, H. Leslie Stevens, feminist kuramları, kadının değersizleştirilmesi sorununu hangi düzlemde ele aldıklarına göre dört kategoriye ilişkilendirmektedir: Biyolojici, bireyselci, sosyal psikolojici ve ekonomik/sosyokültürel düzlemlerdeki feminizmler (Stevens, 1994, s. 106). Bu feminist yaklaşımların çözüm önerilerine ilişkin düzlemleri de ayrıştırdığından, karşımıza yine dört tür feminizm çıkmaktadır: Biyolojik yönlendirme ve siyasal ayrılıkçılığı öneren radikal feminizm, bireysel davranış değişikliğini öneren liberal feminizm, sosyal psikolojik etkenlerin dönüştürülmesini öneren bilişsel/toplumsal öğrenme kuramları ve Fransız psikanalitik feminizmi, sosyokültürel ve ekonomik düzlemin dönüştürülmesini öneren Marksist ve sosyalist feminizm (s. 107).

yön verdiği habere eleştirel yaklaşım ayrımını, halen geçerliliğini sürdüren ve feminist medya kuramlarıyla² da örtüşen politik-ideolojik bir ayrım olarak bu yazıda alıkoyacağız. Metin, üretim ve dağıtım süreçleri ve okur/izleyici üzerine yapılan çalışmalardaki kadın sorunlarına yönelik bakış açılarını, temelde liberal feminist ve sosyalist feminist medya yaklaşımlarını bir başvuru noktası olarak kabul edip ayırtırmaya çalışacağız.³ Bu yaklaşımların farklılığı sadece politik ideolojik düzeyde değildir. Feminist medya yaklaşımlarının medya ve kadın bağlantısını araştırırken başvurdukları yöntemler ve kavramsal zeminleri de az çok ayırtılabilmektedir. Buna göre liberal feminist medya yaklaşımında daha çok ampirist yöntem ve tekniklerle pozitivist bilgi kuramı çerçevesinde araştırmalar yapılırken, önemli güncel bulgular ortaya konabilmiştir, ancak onlar da teorik savlar ileri sürmekte yetersiz kalmakla eleştirilmektedirler (Steevens, 1994, s. 155). Öte yandan sosyalist eleştirel feminist medya yaklaşımları çerçevesinde ise kavramsal ve teorik yönü güçlü, ancak yaşayan toplumsal bağlamı yakalamaktan uzak bir literatürün oluşması eleştirilmektedir.⁴ Bu araştırma kapsamında kitaplar, makaleler ve tezler, yöntemlerindeki tercihleri ve kavramsal repertuarları açısından da incelendiğinden, Türkiye'deki feminist yaklaşımla veya kadın odaklı olarak gerçekleştirilen haber, habercilik ve gazete-

- 2 Hepsi de kadınların toplumsal alanda değersizleştirilmelerinin kökenlerini, nedenlerini ve bunun ortadan kaldırılması için çözüm yolları öneren feminist medya yaklaşımlarından liberal feminist medya yaklaşımında, var olan sistem içinde özgül ve daha çok yasal-yönetimsel düzeyde yapılacak değişikliklerle kadınların medyada varlığının güçlendirilebileceği, bunun da hakkaniyetli bir temsil edilebilirliği sağlayacağı varsayılır. Marksist ve sosyalist feminist medya yaklaşımları ise, kadınların medyadaki durumlarının ve eşitsiz temsillerinin değişebilmesi açısından çözümü, ya alt yapı düzeyinde ve toplumun kapitalist üretim tarzının topyekûn değişmesi olarak önerir ya da ideolojik üst yapı düzeyinde, toplumsal cinsiyete, ırka ve sınıfa dayalı tahakküm yapılarının ve bunların ideolojik işleyişlerinin sergilenerek değiştirilmesi olarak önerir. Bunlardan farklı olan zaman içinde zayıflayan radikal feminist medya yaklaşımlarına için çözüm, kadınların kendi dillerinde konuşabilecekleri kendi medyalarını yaratmaları ve yaşatmalarındadır.
- 3 Radikal feminist konumun önerdiği ayrılıkçılığın geçerli bir çözüm olamayacağına farkına varılması, bu konumda olan feministleri sosyalist-feminist konuma daha çok yakınlaştırmış ve radikal feminizm güç kaybetmiştir (Steeves, 1994, s. 152). Bu durumda gerek genel olarak feminist yaklaşımlar ve özel olarak da medyaya feminist yaklaşımlarda iki geniş teorik-politik konum sivrilmıştır: Liberal feminist konum ve sosyalist feminist konum.
- 4 Teorik ve ampirik araştırmalar olarak ayrılabilir olmasına karşın, iletişim ve medya alanındaki araştırmalarda metodolojik yönsemeye birlikte özellikle 1990'lardan itibaren sosyalist eleştirel feminist medya çalışmalarını ampirik yöntemlere, liberal feminist medya çalışmalarını ise teorik ve siyasal çerçevesini güçlendirmeye meylettiği görülmektedir.

cilik çalışmalarında hangi yöntemlerin ve kavramların yaygın olduğuna ilişkin izlenimler de paylaşılmaktadır.

Feminist hareketin kendi gelişimindeki dönemleştirmeler açısından haber çalışmalarına bakıldığında ise (arada daha öncü nitelikli ve kanon dışı araştırmalara tek tük rastlansa da) çok genel eğilimler saptanabilir. Örneğin 1970'lerin birinci dalga feminist hareketi sürerken, Batı'daki kadın odaklı ve/veya feminist medya çalışmalarında, haberlerde kadınların konu edilme tarzları ile kadınlık stereotiplerinin saptanması medya çalışmalarında öne çıkmıştır, ikinci dalga feminist hareketin yükseldiği 1980'lerde ise, gazete ve televizyonda yayınlanan haber metinlerinde kadınların konu ve haber kaynağı olarak nasıl ve ne ölçüde yer aldığına yönelik ilgilere ek olarak, kadınların haber örgütlerindeki varlığını, çalışma koşullarını ve mesleki pratiklerini ele alan araştırmalar belirlemeye başlamıştır. Feminizmin 1990'lardaki üçüncü dalgası sürerken, kültürel çalışmalar yaklaşımının medya ve iletişim alanında artan eleştirel ağırlığına koşut olarak, kadınların haber izleme ve okuma pratiklerine odaklanan araştırmalar belirlemeye başlamıştır.⁵ Burada asıl önemli olan nokta, haber ve habercilik, gazetecilik çalışmalarının zaman içinde sayıca artmış, konu ve yöntem çeşitliliğine kavuşmuş olmasıdır. Daha da önemlisi, haber ve kadın odaklı araştırmalarda ne tür bir haber nosyonundan hareketle çalışıldığına da açık seçik kılınabiliyor olmasıdır.

Bu noktadan itibaren Türkiye'deki haber, habercilik ve gazetecilik çalışmaları alanında açık veya örtük feminist bir yaklaşımla gerçekleştirilmiş ve/veya kadın sorunlarını odağa alan kitap ve akademik makalelerin⁶ yarattığı birikimi değerlendirebilmek için incelememize geçebiliriz.

5 Feminist medya üzerine çalışanlar, 1990'larda izleyici/okuyucuların medyada toplumsal cinsiyetin simgesel üretimini nasıl karşıladıkları ve kullandıkları hakkında çok az bir bilginin ortaya konduğundan yakınmaktaydılar (Steeves, 1994). Yakınmaların bir boyutunu da araştırmalarda yeni medya ve iletişim teknolojileri ile toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantıları kurmaya yönelik ilginin bulunmayışı oluşturmaktaydı. O günden bu yana geçen yirmi yıllık zaman diliminde, gerek izleyici/okurların anlamlandırma ve alımlama pratiklerine ilişkin, gerek yeni medyaya ilişkin ve gerekse endüstrinin üretim süreci ve kurumsal pratikler alanına ilişkin oldukça çok sayıda araştırma yapılmıştır. Üstelik bu araştırmalar gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında medya ve kadın konularında karşılaştırmalı perspektiflerin gelişmesine olanak da sağlamıştır.

6 Bu çalışmaya başlarken haber, habercilik ve gazetecilik çalışmalarında bugüne kadar yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerini de incelemeye dahil etme amacıyla yola çıkılmıştı. Ancak tezlerin analize dahil edilmesi, yazıyı daha da kapsamlı hale getirecek ve kitap ve makalelerin incelenmesine yeterli alan ayrılamayacaktı. Bunun yerine feminist haber ve gazetecilik çalışmaları literatürünün gün yüzüne çıkmış ve kilometre taşı haline gelmiş çalışmalarını daha ayrıntılı inceleme yoluna gidilmiş, tezlerin incelenmesi başka bir çalışmanın konusu olarak bırakılmıştır.

Haber Metinleri Çözömlmelerinde Feminist Yaklaşım ve Kadın Sorunları

İletişim ve medya kuramlarında haber nosyonuna ilişkin temelde iki farklı yaklaşım bulunmaktadır: a) Liberal haber anlayışı, haberi dünyada, yakın ve uzak çevremizde olup bitenlerin nesnel olarak resmedildiği metinler olarak görür. Gerçekliğin, olayların ve olguların olduğu gibi yansıtılabileceğini öne sürer. Bir bilgi türü olarak haberin nesnellğine yapılan bu vurgular, pozitivist bilim ve bilgi anlayışından da güç alır. b) Marksist kökenli eleştirel haber anlayışında ise, gerçek bize çarpıtılmış haliyle ulaşmaktadır. Bilginin gerçekliği nesnel olarak yansıtılabileceği örtük olarak bu anlayışta da bulunduğundan, hâlâ pozitivist epistemolojinin teorik öncüllerine dayalıdır. Haber, kapitalist sistemdeki var olan güç konumlarını desteklemeye, sürdürmeye ve yaygınlaştırmaya hizmet ettiğinden, başta kadınlar olmak üzere mevcut habercilik anlayışından en fazla zarar görenler, toplumsal güç ilişkilerinde ikincil konumda olan ve üzerinde hâkimiyet kurulmaya çalışılan kesimlerdir.

Eleştirel anlayış, yirminci yüzyılın son yarısından itibaren, pozitivistle bağını zayıflatarak haber denilen bilgi türünün gerçeğin yansıtılmasıyla veya çarpıtılmasıyla anlaşılamayacağını ifade eder hale gelmiştir. Böylece eleştirel bakış, üçüncü bir konumda belirir: Haberin, dünyaya ve insana dair bir anlatı olarak kurucu bir rolü vardır ve haber, dünyanın nasıl bir yer olduğunu, insanlar arasındaki çeşitli türden ve düzeyden ilişkilerin ne'liğini hem sergileyen hem de yeniden inşa eden metinler olarak öncelikle insanın varlık bütünlüğüne dair bir müdahale sayılır (Dursun, 2004). Haber aracılığıyla insanın dünyasına müdahil olunur. Dolayısıyla haber, kimin nerede ne zaman ne yaptığı ile dar anlamda ilgili olsa bile, geniş ve hakiki anlamıyla bir *dünya bilgisidir*. Bu niteliğiyle, insanın yeryüzündeki var olma tarzını da belirlemektedir. Çünkü gösterdiği olaylar ve ilişkilerle haber, insanlara bu olayları ve ilişkileri nasıl anlayacağına dair güçlü yorumlar önermektedir. Bundan dolayı haber, bir bilgi türü olmasının dışında, bir "ilişki" türüdür de: Şeylerin birbiriyle ilişkilendirilmesi, insanların birbirleriyle ilişkilendirilmesi ve şeylerin insanlarla ilişkilendirilmesi, haberler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Böylelikle haber, bu dünyaya dair zihnimizde oluşturduğumuz tasarımları da şekillendirmektedir. Yani tasarımlara dair bir tasarım, ikinci dereceden bir tasarımdır haber. Buradan hareketle haberin, kadınların erkekler karşısındaki tabi konumunu, kadınların ve erkeklerin zihinsel alanlarına sürekli sunarak var olan ataerkil yapılanmaları pekiştiren tasarımları ürettiği söylenebilir.

Feminist yaklaşımların haber anlatısının gerçeklik iddiasına ve bu anlatının cinsiyetçi taraflılığına yönelik eleştirileri, 1980'lerden itibaren gittikçe daha incelikli bir hal almıştır (Dursun, 2010). Haberlerin eril bir anlatı olarak kurulmasından dolayı cinsiyetçi bir doğası olduğu, kadınların haberlerde sadece

ritüelleştirilmiş rolleriyle temsil edildiği, varolan feminist görüşlerin de türdeş bir bakış açısının yansımasyymışçasına sunulduğu, kadın hareketinin saçma ve zırva bir çaba gibi gösterildiği, kadınlara haber kaynağı olarak çok az başvurulduğu en temel itiraz noktalarından olagelmıştır. Feminist haber yaklaşımları, haberlerde kadınların temsilindeki sorunlara yönelik saptamaları ve çözüm önerileri bakımından Stuart Alları'nın yetkin bir biçimde ayrıştırdığı üç temel eleştiri hattının gelişmesine yol açmıştır (Allan, 1998):

- 1) *Yansızlık konumu*: Bu konumdan eleştiri geliştiren ve daha çok da liberal feminist gelenek içinde yer alanlar, nesnelliği bir gazetecilik ideali olarak açıklarlar; ancak bu ideale eril normların hâkim olmasını sorun olarak görürler. En iyi haber, onlara göre, herhangi bir cinsiyetin tarafını tutmayan cinsiyet-yansız haberdır. Bu konumun yanlıları için sorun, "somut olguların" bilgisinin toplanması ve işlenmesine ilişkin yöntemlerin katı bir biçimde sistematikleştirilmesi ile çözülebilir.
- 2) *Denge konumu*: Bazı feministler, nesnelliğin cinsiyetlere özgül olduğunu öne sürerek, kadınların gerçekliğini ancak kadınların yakalayabileceğini ve ortaya koyabileceğini öne sürmektedirler. Daha çok radikal feminist medya eleştirelliği ile örtüşen bu konuma göre, kişisel deneyim hakikatin ta kendisidir ve kadın deneyimi ile erkek deneyimi biyolojik temellerinden itibaren farklılaşmaktadır. Kadın dünyasına özgül değerlerin karşıtı olan erkek değerlerinin habere katılmaması, ancak kadın gazetecilerin kaleminden haberin yapılması ile mümkündür. Medya kuruluşlarında en azından erkeklerle eşit sayıda kadın gazetecinin çalışması ve saygın haber kaynakları olarak erkekler kadar kadınların sesine de yer verilmesi, nesnelliğin ve dolayısıyla da hakikatin ortaya çıkması için yeterli görülür.
- 3) *Muhalifkonum*: Nesnellige bakışı açısından daha köktenci olan ve sosyalist feminist medya yaklaşımıyla da örtüşen bu konumda, nesnellik kavramı bilen ve bilinen arasındaki ayrımı ürettiği ve ataerkil hegemonyayı meşrulaştırdığı için bütünüyle terk edilir. Olgular, kendi ideolojik ve dolayısıyla da cinsiyetçi üretim koşullarından ayrılamazlar. Üstelik bilen ve bilinen arasındaki yanlış bir ikiliği üreten nesnellik miti, akıl, mantık ve rasyonelliğin evrensel standartlarının oluşturduğu söylem alanından kadınların dışlanmasına yol açmaktadır. Kısacası neyin "hakikat" olduğu, bunu tanımlamaya kimin muktedir olduğu ile ilgilidir ve güçlüler tarafından belirlenmektedir. Güçlü ve bilen konumu, ataerkil sistemde erkeklere verilmektedir. Bu konumun sarsılması ve ikiliği üreten anlatım ve dilin dışında bir dil ile gerçekliğin inşa edilmesi en önemli politik adım sayılmaktadır.

Feminist yaklaşımlar, ataerkil ilişkiler altında haberdeki hakikatin, aslında Bakhtin'in ifade ettiği gibi, eril bir epistemolojinin ürünü monolojik bir haki-

kat olduğunu vurgularlar (aktaran Allan, 1998). Monolojik hakikat ilkesi, olguyu bulup çıkarmaya yönelik gözlem gibi biçimsel yöntemlerin yardımıyla, kişisel değerlerden arınmış şeffaf ve yansız bir dil boyunca hakiki bilginin ortaya konulabileceğini söyler. Kendisini nihai bir söz gibi ortaya koyan monolojik hakikat ilkesi, toplumsal ilişkilere de yerleşiktir. Oysa Bakhtin'in belirttiğine katılarak denilebilir ki, bilgi bilen kişiden ayrı düşünülmemelidir, toplumsal olarak yerleşiktir, perspektiflere göre değişken ve politikleşmiştir. Dolayısıyla haber denen bilgi türünün de diyalojik hakikat temelinde örgütlenmesi gerekir. Diyalojik hakikat gereği, hakikat, öznellikler arası temsil dinamikleriyle belirir; ontolojik statüsünün bir bağlamdan diğerine sürekli yeniden tanımlanması gerekir ve hakikat ancak böyle tasarlanabilir. Böylelikle daha önceden duyulmayan sesler, duyulur hale gelir. Kadınların sesi ve sözü gibi...

Türkiye'de haber metinlerinde kadınla bağlantılı konulara ve sorunlara yönelik ilginin öncü çalışmalarına 1980'lerden itibaren rastlıyoruz. 1980'ler, Türkiye'de dergi yayıncılığında önemli bir ivmenin başladığı bir dönemdir, feminist ve/veya kadın dergilerinde de sayıca ciddi bir artış ve satış rakamı yakalanabilmiştir. Bunun haber ve gazetecilik araştırmalarındaki karşılığı da belirlemekte gecikmemiş, başta *Kadınca* dergisi olmak üzere yayımlanan kadın dergilerinin içeriklerini incelemeye yönelik bir ilgi baş göstermiştir.

Dergilerle ilgili ilk yayınlardan biri Ahmet Baydar'ın "Atatürk Dönemi Türk Basını, Kadına Yönelik Periyodikler: 1929-1938" yazısıdır. Kadına yönelik dergi ya da gazetelerin yayın geçmişleri ve kısa bir tarihçeyle başlayan yazıda, 1929'da çıkmaya başlayan *Hanımlar Alemi* dergisinin içeriğinden uzun alıntılarla, o dönemin kadınlara yönelik haberciliğinde ve gazeteciliğinde hangi konuların yer aldığı ve bunlara nasıl yaklaşıldığı ile ilgili örneklendirmeler yapılmıştır. Betimleyici düzeydeki bu çalışmayla Baydar, derginin reklamlarından haberlerine ve köşe yazılarına kadar içindeki farklı unsurları eleştirel ve yer yer alaycı bir üslupla incelemiş görünmektedir. İncelemeden varılan sonuç "cumhuriyet ile birlikte kadın magazin dergilerinde değişen toplumsal ve ekonomik koşullara uygun düşecek bir kadınlık kültürünün oluşturulmaya çalışıldığıdır (Baydar, 1982, s. 201). Yazının metin analizine yönelik herhangi bir yöntemsel tercihi (içerik veya söylem çözümlemesi vb) bulunmamaktadır. Adeta serbest seçilmiş pasajlar üzerinden yazarın dergiler içinde düşünce gezintisi yaptığı izlenimi edinilebilir. Feminist yaklaşımlarla ve bilgi kuramsal yaklaşımlarla herhangi bir bağlantı kurulamayacak kadar afaki unsurlar içeren bir çalışmadır. Sadece bazı dergileri, yazarları ve konuları bildiriyor olmasından dolayı dikkate değerdir. Dergi içerikleri incelemelerindeki aynı özensizlik, "Bir Kadın Dergisi Üzerine: *Kadınca*" başlıklı yazıda da fark edilmektedir (Bayraktar, 1983). Kentli, orta sınıf, eğitilmiş ve çalışma yaşamıyla bağlantılı kadınlara seslenen kadın dergisi olarak tarif edilen *Kadınca* dergisine yönelik bu incelemede,

nitel içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Yazılar, cinsiyet ve evlilik, magazin, moda, güzellik, çocuk ve mutfak, reklamlar ve siyasal içerikli yazılar olarak sınıflandırıldıktan sonra, bu başlıkların altında konularına ilişkin bir sınıflandırma daha yapılarak bu konularla ilgili ne tür düşüncelerin geliştirildiği saptanmaya çalışılmaktadır. Sonuçta yazar, *Kadınca* dergisinin hem geleneksel hem de kentli özgür-çağdaş kadın rolleri arasında kadınları bir "rol belirsizliği"ne sürüklediğini, bu rol belirsizliğinin kadınlara rahatlama sağladığını ve bütün bu manipülasyonlarla derginin kadınları "pasifize ettiğini" öne sürmektedir (1983, s. 24-25). Yazı, ampirik yöntemlere dayalı gibi görünmekle birlikte nitel içerik analizinin birçok parametresinden yoksundur. Alanda yapılan başka çalışmalara hiç başvurulmamıştır. Derginin iddia edilen içerik sistematığı ile kadınların rol algılamaları arasındaki bağıntı bir okur araştırması ile de kurulabilecekken, yazıda bu boyut ihmal edilerek dergi içeriği ve okur etkileşimi ile ilgili iddialar afaki biçimde öne sürülmektedir. Yazının sosyalist-feminist yaklaşıma denk gelmediği açıktır; kadın dergilerinin kentli-okumuş kadınların yaşadığı toplumsal sorunların çözümüne yönelik ciddi destek verebileceği örtük kabulü dolayısıyla, liberal-feminist yaklaşıma yakın konumlanabilir.

Batı'da 1980'lerde, özellikle kültürel çalışmalar yaklaşımının verdiği ivmeyle, gazetelerde ve haberlerde kadınların nasıl temsil edildiğine yönelik bir ilgi iyice belirginleşmişken, Türkiye'de henüz haberlerde kadınların temsiline yönelik ciddi bir ilgi belirmemiştir ve bu yönde çalışmalara rastlanmamaktadır. Ancak "kadın dergilerinde kadınların yer alma biçimleri" gibi dolaylı bir odaklanmayla birlikte, kadın ve haber arasında metin düzeyindeki analitik ilgiler baş göstermiştir, demek çok da yanlış olmaz. Kadın dergileri üzerine çalışmalar, 1990'larda da sürdürülmüş, örneğin "Kadın Dergilerinde Kadın İmgesinin Kullanımı" (Yapar, 1999) başlıklı çalışmada olduğu gibi kadın dergilerine sadece yüzeysel bir inceleme yapma amacıyla yaklaşan, buna karşılık kadın hareketinin lehinde bile olsa oldukça spekülative ve tartışmalı önermeleri kolaylıkla sıralayabilen, yöntem ve yaklaşımı açısından belirsizlik içinde akademik yazılar da yazılmaya devam etmiştir.

1990'larda genel olarak medyada ve özellikle de gazete haberlerinde kadın figürleri sorunlaştıran çalışmalar iki tematik hat üzerinden gerçekleştirilmiş görünmektedir: bir yandan "kadın ve medya," "medya ve cinsiyetçilik" gibi genel temalar çerçevesinde, diğer yandan da ulusal basında yer alan kadın imajına yönelik sorgulamalarla, esasında kadınların haberlerde yer alma tarzları ele alınmaya başlanmıştır. 1990'larda, bu iki tematik yönelim altında yapılan araştırmalar ve incelemelerin kitap veya makalelerle ortaya konulmaya başlandığını görüyoruz.

Örneğin, "Ulusal Gazetelerde Kadın İmajı" (1990) başlıklı makalede, ulusal gazetelerin okuyucularına kadını nasıl sunduğu, onu nasıl kimliklendirdiği ve ona ne tür roller yüklediği dört ulusal popüler gazetenin sadece haberleri analiz

edilerek incelenmiştir. İçerik analizi yöntemine dayalı bu araştırmada, önce kadın konulu haberlerin biçimsel özellikleri saptanmış; ardından magazin, sanat, ekonomi, spor, siyaset vb haber türlerinde kadınların hangi konularla bağlantılı olarak ve hangi özellikleri öne çıkartılarak sunulduğu ele alınmıştır. Yöntemi bakımından çeşitli sorunlar içeren bu araştırmanın sonucunda, kadınlarla ilgili konuların en fazla magazin haberlerine yer bulabildiği, daha çok iradi ve inisiyatif sahibi olarak değil fiziki özellikleriyle vurgulandığı ve ancak toplumsal normların dışına çıktığında flaş haberlere konu edildiği bulgularına ulaşılmıştır (Yaktul, Güçhan vd, 1990). Haberi gerçeği yansıtan bir ayna olarak gören bu araştırma, basının toplumsallaştırıcı bir araç olarak kadını daha güçlü bir figür biçiminde sunabileceğini belirttiği için liberal feminist yaklaşımla da örtüşmektedir.

Feminist medya literatüründe sıklıkla atıf yapılan bir diğer çalışma Ayşe Saktanber'in yazdığı "Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakâr Anne" başlıklı çalışmadır (1990). Yazı, kadınların medyada erkeklerin kadınlara dair yaptıkları ikili ayırım çerçevesinde temsil edilmesini sorunlaştırmaktadır: Cinselliğinden arındırılan "evlenilecek kadınlar" ve yoğun cinsel yüklemelerle kurulan "eğlenilecek kadınlar" ayırımı... Kitle iletişim araçlarıyla kadınların hangi içeriklerde bulduklarını ve kadın programlarının yapısını da eleştiren çalışma, özellikle yazılı basında kadına yönelik konumlandırmaları aşabilmesi beklenen *Kadınca* dergisini ele alır (Saktanber, 1990, s. 202). Erkek söyleminin dışında bir kadınlık imgesi kurmaya çalışan dergi, Saktanber'e göre hedef kitlesinin kentli-orta sınıfkadınlardan oluşması nedeniyle, örneğin *Nokta* dergisi veya benzeri politik güncel haber dergilerindeki kadın aleyhine söylemler kadar toplumun geneline ulaşmamaktadır (1990, s. 203). Çalışma, kadınların haberlerde görsel bir malzeme olarak suiistimal edilerek yer almasının, basındaki mesleki anlamda dar görüşlülük ve erkek egemen söylemlerle bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Bu çalışma, medya-haber ve kadın bağlantısını açıkça sosyalist-feminist bir yaklaşımla ve eleştirel haber nosyonu çerçevesinde kuran ilk çalışmalardan sayılabilir. Bu bakımdan önemlidir. Ayrıca Batı feminist medya literatürünün geçerli çalışmalarına epeyce referansı da vardır. Daha da önemlisi Türk basınında kadınların nasıl temsil edildiğini ampirik ve nicel bir çalışmayla incelememekle birlikte, bu incelemeyi yapmak amacıyla çeşitli dergilerden, gazetelerden oluşturduğu örneklemin konuya doğrudan odaklı bir örneklem olduğu görülmektedir. Söz konusu örnekleme analitik olarak verimli bir biçimde değerlendiren bu savlı ve iddialı yazıyla, Türkiye'deki haber ve habercilik çalışmalarının sonraki yıllarda kadın sorunları ile buluşacağı, eklemeneceği istikametlere işaret edilmiş olmaktadır.

Haber çalışmaları alanında sayılamasa da, medyayı toplumsal gerçekliğin kurucusu olarak ele aldığı için haberle dolaylı bir bağlantı içinde bulunan feminist yaklaşımla kotarılmış çalışmalar 1990'ların başında belirmeye başlamıştır.

Mutlu Binark'ın "İletişim Araştırmalarına Kadın Müdahalesi: Kadın Gerçekliğine Kadın Gözüyle Bakma Gereği" başlıklı yazısı (1992), "toplumsal cinsiyet, toplumsal gerçeklik inşası" gibi toplumsal kuramın yapısalılık sonrası güncel kavramlarıyla dokunan, Batı literatürüne başvurarak feminist medya ve iletişim yaklaşımlarının ayırım çizgilerini ortaya koyan, feminist sosyabilim araştırma yöntemini ve feminist epistemeyi de gündeme getiren bir çalışma olarak alanı bütünlüklü görme olanağı sunmaktadır. Binark, "iletişim alanına müdahale" teriminin, iletişim alanında kadının varlığını talileştiren ve eril iktidar konumlarına bağımlı hale getiren birtakım sorunların varlığına işaret ettiğini hatırlattığı yazısında, Türkiye'deki kadın hareketleri ile iletişim araştırmaları arasında da bağ kurmaya çalışmaktadır. Binark, eleştirel bakış açısının medya çalışmalarında ağırlığını hissettirmesiyle birlikte, liberal çoğulcu gelenekten beslenen feminist yaklaşımın karşısında, yöntem, terminoloji, sorunsallar, bilgiye ve hakikate yaklaşımı vb açılardan daha güçlü bir feminist medya çalışmaları damarının Türkiye'de de gelişmeye başladığına dikkat çekmektedir (1992,5. 74-75). Eleştirisini, Batı'da feminist medya (ve haber) çalışmaları literatüründe izleyici ve okuyucu alımlama çalışmalarının yarattığı birikimsel bilginin Türkiye'de henüz bulunmayışına yöneltmektedir. Ne var ki, Batı literatüründe de izleyicilerin anlamlandırma ve yorumlama süreçleri, iletişim çalışmalarında metin analizi ve üretim süreçleriyle ilgili çalışmalarda belirli bir doygunluğun ardından çalışmaya başlandığı için, Türkiye'de henüz ne medya ve haber metni analizi düzleminde, ne de medya ve haber üretim süreçleri düzleminde yeterince araştırma yapılmadan izleyici alımlamasına geçilebileceğini beklemek uygun olmaz. Çünkü alımlama ve yorumlama etkinlikleri, hatta bilişsel süreçleri üzerine çalışmak, izleyiciye araştırma nesnesi olarak belirli bir yaklaşımın olgunlaşmasına gereksinim duymaktadır. Alımlama çalışmalarında izleyici/okuyucu medya ve haber iletilerinin her tür etkisine açık bir izleyici/okur değildir. Basit medya etkilerinin her türlü iletinin doğrudan etkisine açık edilgin taraflar olduğu anlayışından, izleyicilerin belirli sınırlılıklar altında da olsa etkin anlam üreticileri oldukları görüşüne geçiş yapılması, ya da en azından bu eleştirel görüşün de itibar görmesi gerekmektedir. Nitekim genelde medya, özellikle de haber alımlama çalışmaları, henüz 2000'lerin sonlarında feminist veya kadın odaklı medya çalışanlarının araştırma gündemine dahil olmaya başlayacaktır.

1993 yılında Türk basınında kadınlara yönelik şiddetin nasıl yer aldığını ortaya koyan ve Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin medyaya eleştirel yaklaşım geliştiren ekolünden Aysel Aziz, Eser Köker, Abdulrezak Altun, Mine Gencel ve Nilgün Tural tarafından hazırlanan *Medya, Şiddet ve Kadın* başlıklı araştırma, 1990 yılında kurulan Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSGM) tarafından yayımlanmıştır. Batı ülkelerinde kadın, medya ve şiddet bağlamında o zamana dek yapılan çalışmaları da özetleyen bu araştırma,

Türkiye'de dönemin en iyi tiraj yapan yedi ulusal gazetesi üzerinde gerçekleştirilmiş bir içerik analizidir. Araştırma, kadınlara yönelik veya kadınların gerçekleştirdiği şiddet eylemi haberlerinde "egemen görüş ve değerlerin kullanım biçimine ilişkin bilgi" ortaya koymaya yöneliktir. Analiz birim, açıkça belirtildiği gibi (1993, s. 21) belirlenen gazetelerdeki haber metinleridir. Haber metninin dilinin analizi için 141 sorudan oluşan bir içerik çözümlemesi yönergesi toplam 121 habere uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan temel kavramlar tanımlanmış, haberler nicel ve nitel yönden kapsamlı bir çözümlemeye tabi tutulmuştur. Değişkenler arasındaki bağıntılar kurulmuş, kadına yönelik şiddet haberlerinde kullanılan haber dilinin (tanımlamaların, adlandırmaların, zaman kipliklerinin, deyimlerin, kaynak anlatımlarının vb) ciddi bir incelemeye alındığı gözlenmektedir. Araştırmanın bulguları, daha çok eviçi ve erkeğin kadına yönelttiği şiddetin haberleştirildiğini, en çok öldürmeyle sonuçlanan olayların haberleştirildiğini, şiddet haberlerinin magazinelleştirildiğini, şiddetin nedenlerinin geleneksel ataerkil yapı içindeki kadının konumunu yeniden üretecek şekilde daha çok "namus" ile bağlantılandırıldığını göstermektedir (1993, s. 52-53). Araştırma ekibi, haberlerde kadınların toplumsal gerçekliğinin aleyhine olan bu sunum tarzının soruşturulması açısından gazetelerin işleyiş mekanizmaları ve çalışanların mesleki anlayışlarının da ayrı çalışmalarda incelenmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bu araştırma, haberin "nesnel ve tarafsız olduğu yanılsamasının" altını çizerek, eleştirel haber anlayışı zemininde konumlanırken; toplumsal cinsiyet eşitliğinin simgesel düzenle bağlantılı boyutlarını öne çıkarması bakımından kültürel çalışmaların ilgilerini paylaşmaktadır. Uygulanan metin analizi yöntemi ampiriktir ve pozitivist yaklaşım içindeki bu yöntemin sınırlılıkları açıkça dile getirilmektedir (1993, s. 21). Bununla birlikte sekiz ay gibi uzun bir süreye yayılmış ve yedi gazetenin bütün kadın ve şiddet bağlantılı haberlerini incelemek için daha elverişli bir yöntemdir ve araştırmacılar da genel bir manzaranın ortaya konulması açısından bu tekniğe başvurduklarını söylemektedirler. Gerçekten de araştırma, o güne kadar Türkiye'de haber ve kadın ekseninde yapılmış ilk kapsamlı, sistematik ve tutarlı çözümleme olması bakımından oldukça ufuk açıcudur ve niteliklidir. Araştırmanın belki de tek zayıf yanı, medyaya ve habere ilişkin feminist yaklaşımların üzerinde kısa bir bilgi notu olarak yeterince durmamış ve politik konumlanmasını açık kılammış olmasıdır. Bununla birlikte araştırmanın sosyalist-feminist medya ve haber yaklaşımına yakın olduğu söylenebilir. Çünkü araştırma haberi nesnel değil, gazetecilerin ortak yargılarıyla oluşan bir uyuşum olarak görmekte (s. 17), temsilde saptanan sorunların üstesinden gelenebilmesi için metinsel stratejiler önermenin yanı sıra haber üretim süreçlerinin önemine de dikkat çekmektedir.

1990'larda haber metinleri üzerine yapılan feminist veya kadın odaklı makalelerden devam edersek, 1995'te Eser Köker'in "Feminist Alternatif Medya"

başlıklı yazısına rastlarız. Feminist medya eleştirisinin dayanaklarını inceleyerek başlayan yazıda, kadın hareketinin medyayla bağlantısında yazılı basına ağırlık veren bir izlek takip edilmiştir. Haberi toplumun aynası olarak değil, gerçekliği inşa eden metinler olarak gören ve eleştirel haber anlayışına dayalı bu çalışmada Köker, fenomenolojik yaklaşımın önde gelen ismi Gaye Tuchman'ın görüşlerine başvurarak, gazetelerdeki çalışma pratiklerinin yapılanmışlığının haber metninde kadınların temsilini sorunlu kıldığının altını çizmektedir (1995, s. 30-31). Türkiye'deki feminist-alternatif medyanın, özellikle feministlerin kamusal kimliğinin kurulması açısından yaygın ulusal medyanın yarattığı sorunlara karşı bir dengeleyici güç olabileceği düşüncesi, yazıda geliştirilmektedir. Alternatif kadın dergilerinin Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde yayımlanabilmesine karşın yerelleşememesi, feminist hareketin ve düşüncenin güçlenmesi açısından en temel sorunlardan biri olarak görülmektedir. Bununla birlikte Köker, "eşitlik isteyen kadınlar" olarak feministlerin, toplumsal hak talepleri ve bu talepleri dile getirmek için gerçekleştirdikleri eylem türleri nedeniyle, haberlerde garip ve tuhaf figürler olarak sunulmaktan yavaş yavaş çıkmakta olduğuna da dikkat çekmektedir (1995, s. 41-42).

KSGM'nin kurulduğu yıldan bu yana geçen otuz yıl içerisinde destekleyerek yayımladığı medya ve kadın sorunları kapsamındaki toplam beş çalışmadan ikincisi, Nilüfer Timisi'nin hazırladığı ve 1997'de çıkan *Medyada Cinsiyetçilik* kitabıdır. Kitap, iletişim teknolojilerinin kadınlar tarafından kullanılma tarzları, medyada kadın işgücünün ne ölçüde yer aldığı, reklamlarda ve haberlerde kadın imgeleri ve feminist medyanın özelliklerini ve örgütlenme biçimlerini Batı literatürünün önemli çalışmalarına ve güncel verilere dayanarak sergilemektedir (1997). Erkeksi bir anlatı tarzı olarak haberin dönüşmesi açısından üretim süreçlerinin ve iş yapma pratiklerinin farklılaşması gerektiğine dikkat çekilen kitabın ilgili bölümlerinde, özellikle gazetelerde kadınların mağdur olarak resmedilmesinin liberal haber değeri anlayışından kaynaklandığına dikkat çekilmektedir (Timisi, 1997, s. 43). Toplumsal cinsiyet, haber söylemi, feminizm gibi eleştirel sosyal bilimin terminolojisi ve kavramlarıyla dokunan çalışma, Türkiye'de radyodan dergilere, gazetelere feminist medyanın gelişim süreci ve özelliklerinin incelenmesini de içermektedir. Yazar, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından 1980'lere kadar dergi ve gazetelerde feminist bir bakış açısının sistematik olarak geliştirilmediği, ancak tek tük yazarlarda rastlandığının altını çizmektedir (Timisi, 1997, s. 63). Kitapta, "toplumsal cinsiyet ideolojisini erkekler lehine üreten ataerkil ideolojinin deşifre edebilme bilincinin kadınlar ve erkekler tarafından kazanılması gerektiği"nin altını çizen yazar, eleştirel haber nosyonu çerçevesinde ve sosyalist-feminist yaklaşıma, özelinde de kültürel çalışmaların teorik öncüllerine yoğun başvurularla çalışmıştır. Türkçe ve İngilizce geniş bir kaynakçadan yararlanan çalışma, teorik ve politik tutarlılık içinde-

dir. Üstelik KSGM'nin daha önce yayımladığı *Medya, Şiddet ve Kadın* başlıklı öncü çalışmadan daha manifest bir feminist yaklaşımla medya ve haberlerle toplumsal cinsiyet arasındaki bağlantıyı kurmuştur.

Türkiye'de ilk kez 1993 yılında bir kadının başbakan olması, haber metnlerinin çözümlenmesine yönelik çalışmalarda da karşılığını bulmuş ve Tansu Çiller'in haberlerde politik bir figür olarak nasıl temsil edildiği ve toplumsal cinsiyetin bu temsillerdeki rolü konusunda araştırmalar yapılmıştır. Bunlardan biri de 1996 yılında yapılan ve *Gender and Media* adlı İngilizce bir derleme kitapta yer alıp Türkiye'de yayımlanan "The Role of Gender in Political News and Commentary in Turkish Newspapers: The Case of Tansu Çiller" başlıklı Mehmet Küçük Kurt, Nurettin Güz ve Cengiz Anık tarafından ortaklaşa yapılan değerlendirmedir. Siyasal parti kongresi ve yerel seçimler süreçlerinde altı ulusal popüler gazetede yayımlanan haber, köşe yazısı ve editör yazılarının analiz edildiği bu çalışma, Tansu Çiller'in lehinde ve aleyhinde ifadelerin birbirinden ayrılıp haberlerin taraflılığının sorgulandığı bir nitel içerik analizi olarak belirtilmektedir (Küçük Kurt, Güz ve Anık, 1996, s. 201). Yaklaşık altı yedi sayfada ana hatlarıyla ortaya konulan bu taraflılık sorununa odaklanması ve araştırmacıların liberal haber anlayışına dayalı olarak ampirik bir yöntemle başvurması, Marksist yaklaşımlardan kökenlenen eleştirel bir medya çalışması yapılmadığına işaret etmektedir. Tansu Çiller'in genç, dinamik ve yenilikçi özelliklerle köşe yazılarında sunulurken, haberlerde özellikle seçim sürecinde toplumsal cinsiyetinin erkek siyasetçilerden daha çok öne çıkarıldığı ve böylelikle kamuoyunun dikkatinin çekilmeye çalışıldığı öne sürülmektedir (1996, s. 204). Toplumsal cinsiyetin siyasal süreçlerdeki kurulma biçimlerine ilişkin herhangi bir tartışmanın yürütülmediği bu çalışma, Batı'da bu bağlamda birikmiş literatür bilgisine de dayanmamaktadır. Sadece analiz edilen konu ve sürece dair, yöntemin kısaca belirtildiği, bulgulara daha fazla yer veren kısa bir değerlendirme yazısı niteliğindedir.

Yazıda, kadın siyasetçilerin varlığının ve güçlenmesinin bir fark yaratabileceği düşüncesi belirtildiği için, çok örtük biçimde de olsa liberal-feminist yaklaşımlara yakın durduğu söylenebilir.

Yine aynı derlemede yer alan Olcay İmamoğlu'nun "The Perpetuation of Gender Stereotypes through Media: The Case of Turkish Newspapers" başlıklı yazısı da haberlerde toplumsal cinsiyete dair kalıp yargıların nasıl belirtildiğini dört çok satan ulusal gazetenin kapak sayfalarında inceleyen bir çalışmadır (1996). Kadınlara ayrılan alanları, fotoğrafların türlerini ve toplumsal cinsiyet temsillerindeki çeşitli tipolojileri ortaya koyan çalışma, genel yayın politikaları farklılaşsa da bütün gazetelerin kadınları erkeklerle ilişkileri bakımından ve kadınsılıklarının belirgin olduğu bir tarzda temsil ettiğini öne sürmektedir (İmamoğlu, 1996, s. 215). Haberlerde geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin, bilinçdışı bir ideolojinin etkisi altında kalan gazeteciler tarafından Batı'daki tem-

sil eğilimlerine paralel bir tarzda sunulduğunu belirten çalışma, toplumsal cinsiyetin medyadaki temsili konusunda Batı literatürüne sınırlı da olsa başvurmuştur. Hangi haber nosyonuna dayandığı belirgin olmamakla birlikte; çalışmada ideoloji, toplumsal cinsiyet, sembolik yok etme gibi eleştirel medya v« haber çalışmalarının kavramlarıyla açıklamalar yapıldığı için, eleştirel bir bakı; açısı taşıdığı açıktır. Bununla birlikte sosyalist-feminist medya ve haber yaklaşımının unsurlarına dair bir farkındalığın yazıda geliştirilmemiş olması, yazının kolaylıkla sınıflandırılmasını da önlemektedir. Betimleyici düzeyde yapılmış, ampirik yöntemi yeterince temellendirilmemiş, ancak bazı temel sorunlara işaret ettiği için dikkat çekici bir çalışmadır.

Türkiye'de feminist kadın hareketine önemli ivme ve katkı sağlayan kadın gazete ve dergilerini incelemeye yönelik eğilim, 2000'lerde de devam eder. Filiz Koçali, "Kadınlara Mahsus Gazete Pazartesi" başlıklı yazısında (2002), kendisinin de kurucuları arasında bulunduğu bu feminist dergiyi incelemektedir "içeriden" yaşadığı süreci dışarıdan değerlendirmenin zorlukları olduğunu belirten yazar, *Pazartesi* dergisinin hangi koşullarda, nasıl çıktığını, genel yayın politikasının ne olduğunu ve ne tür bir örgütlenmeyi hedeflediklerini anlatır (s. 73). Türkiye'deki kadın hareketinin kurumsallaşmaya başlayıp feminist araştırmacıların ve aktivistlerin kendi projeleri çevresinde çalışmalarını yoğunlaştırdıkları ve kendilerini projelerle tanımladıkları bir dönemde 18 kadın tarafından kurulan *Pazartesi*, çok sayıda haber yayımlamayı hedefleyerek ve patronuz olarak yayına başlamıştır (Koçali, 2002, s. 77). İlk sayılarda haberin ağırlığı zamanla yerini tahlil yazılarına bırakmış, dergide yayının asıl sahibi fiilen Yayın Kurulu kılınmıştır. Genel olarak feminizmi yaygınlaştırmayı ve geniş kadın kitlelerini kışkırtmayı hedefleyen bir dergi niteliğindedir ve Koçali'nin belirttiğine göre, en sağlam yanı politik duruşudur. Feminist kadın gruplarla sürekli ve sitemli bir ilişki kurmadığı ve kapalı bir ekip yayını görüntüsünden kurtulamayarak popülerleşemediği için derginin yaşadığı zorlukları içtenlikle paylaşan Koçali, sosyalist-feminist bir yaklaşımla çıkardığı yayına dair incelemesini de yine aynı kuramsal zeminde gerçekleştirmiştir. Bu yazı sistematik olarak dergi içeriğinin herhangi bir yöntemle incelenmesine dayalı olmayıp, yazıda daha çok serbest bir yorumlama yapılarak, "kadın dergiciliği deneyimini: paylaşıldığı" fark edilmektedir.

Siyasal İslamın ve Kürt hareketinin yine 1990'larda ivme kazanmasıyla İslamcı feminist ve Kürt feminist dergileri de ilgi ve araştırma konusu haline gelir.⁷ Feminist İslamcı dergiler üzerine ilk çalışmalardan biri, Yeşim Arat'ı

7 İslamcı siyasi hareketlerin 1990'lardaki canlanması, türban yasağının haberlerde nasıl temsil edildiği ile ilgili karşılaştırmalı analizleri de artırmıştır. Bu türden haber metni çözümlenmeleri, genel olarak eleştirel haber ve medya yaklaşımı çerçevesinde teorik b

"Feminizm ve İslam: Kadın ve Aile Dergisinin Düşündürdükleri" başlıklı yazısıdır. 1985 yılında çıkmaya başlayan ve büyük çoğunluğu kadın yazarlardan oluşan dergi, Arat'ın saptamasına göre, "hayatı, ailesi, çocukları ve kocasının mutluluğu ile sınırlanmış ve mahkûmiyetleri dinle pekiştirilmiş ev kadınlarına seslenmektedir" (Arat, 1990, s. 94). Kadın haklarının ve olanaklarının sınırlandırıldığı, bağımsızlığın söz konusu edilmediği dergi, tutucu bir ideolojiye sahiptir. Ancak yine Arat'a göre İslamın gereklerinin yerine getirilmesi yönünde kadınlar arasında toplumsal ağların kurulmasına ve aile dışında beceriler edinmesine olanak sağlayarak İslamcı kadınların o güne kadar eviçine sıkışmış olan yaşamını dışarı açacak bazı yan etkiler de yaratabilir (1990, s. 96). Derginin "ne ölçüde kadınlara yönelik eşitsizliği artırmadan dikey hareketliliğe ve çoğulculuğa izin verdiği" sorusundan hareketle yapılan nitel incelemede, sadece dini ideoloji çerçevesinde çoğulculuğun desteklendiği (s. 97), din kardeşliği ve ortak dini bağlara dayalı dayanışmaların Müslüman kadınlar için diğer dayanışma türlerinden daha geçerli ve gerekli olduğu (s. 98) derginin öne çıkardığı görüşlerdir. Arat, tutucu niteliğine rağmen derginin içeriğiyle kadınlara alternatif bir yaşam seçme olanağını araladığını iddia ettiği yazıda, derginin içeriğinden bunu destekleyecek örnekler yeterince yer vermemiştir. Dergi Müslüman kadınlara siyasal yaşamın önemini vurgulayan ve anayasal özgürlükler çerçevesinde bireysel haklar kavramını okuyucularının gündemine getiren yönüyle, Arat'a göre feminist bir dergi sınıfına girebilmektedir. Bunun temel parametresi olarak Arat, dergide öne sürülen tezlerin İslamcı kadınların hayat alanının genişlemesi bakımından olanaklar sunarak bağımsızlıklarını artırmasını dikkate aldığını belirtir. Dergi üzerine bu incelemenin sistematik bir nitel inceleme olmadığı, ampirik boyutundan çok yorumlayıcı bir perspektifin öne çıktığı gözlenmektedir. Yazıda, radikal feminizmin daha çok bağımsızlık ve dikey hareketliliğin yaratılması tezlerine dayalı feminist çerçevesi, incelemeye geçilmeden önce ana hatlarıyla da olsa ortaya konulmuştur. İnceleme, feminist ve eleştirel bir haber nosyonuna açıkça başvurur görünmemektedir. Ancak haberlerin ve yazıların dergiyi "ideolojik bir proje" olarak ortaya koyduğunu belirttiğinden (Arat, 1990, s. 93), haberin ideolojik bir inşa olduğuna yönelik çok çok örtük bir ima taşımaktadır, denilebilir.

Kürt siyasi hareketinin parlamento içi ve dışında örgütlü bir muhalefet gücüne kavuştuğu 1990'lar ikliminin sonunda, daha çok 2000'lerde, Kürt kadın dergilerinin çözümlenmesi de akademinin gündemine girmiştir. Necla Açık tarafından yazılan "Ulusal Mücadele, Kadın Mitozu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi: Türkiye'deki Çağdaş Kürt Kadın Dergilerinin Bir Analizi" başlıklı

---

netliğe sahip olmakla birlikte, konuyu kadın hakları bağlamında veya feminist bir bakış açısıyla ilişkilendirmedikleri için, bu çalışmada kapsam dışında bırakılmışlardır.

çalışma, bunun örneklerindedir (Açık, 2000). Açık, Kürt kadınların politik eylemciler olarak etkin hale gelmesiyle, Kürt feminist grupların cinsiyetçilikle hesaplaşmayı ertelemeden bağımsız bir hareket haline dönüştüklerini belirterek başladığı çalışmasını, doğrudan seçtiği önemli dergilerin *{Yaşamda Özgür Kadın, Jin ujiyan, Roza, Jujin}* incelemesiyle sürdürmüştür. Bu inceleme, öncelikle dergilerin yayın tarihçeleri, konu ve tema odakları, kadınlarla ilgili hangi konuların dahil hangilerinin hariç tutulduğu yönündeki saptamalarla başlamış; ardından "Kürt ulusal hareketinde kadın ve ülke, tanrıçalarına, yurtsever anne, kendine yabancılaşma korkusu, kadınlara karşı cinsel şiddet ve bağımsız kadın hareketinin kuruluşlar çatısı altına alınması" tartışmalarıyla ilerlemiştir (Açık, 2000, s. 282-98). Yazıda kadınların daha çok Kürt siyasi hareketi içindeki merkezi konumunun altı çizilmekte, Kürt kadını imgesinin daha çok PKK'nın görüşlerini yansıtan *Yaşamda Özgür Kadın* dergisinde inşa edildiğini, öte yandan *Roza* isimli derginin belirli kadın rollerinin öne çıkarılmasını eleştirdiğini belirtmektedir (s. 304). Açık, kadınların ve erkeklerin özcü kavranışlarının, incelenen dergilerde hüküm sürdüğünü, bunun da erkeğin daha mücadeleci kadının daha çok korunmaya muhtaç kimlikler olarak sabitlenmesine yol açabileceği uyarısıyla yazıyı tamamlar. Açık'ın yazısı, sosyalist-feminist yaklaşıma dayalıdır. Aynı zamanda haber ve haberciliği bir kimlik inşası zemini olarak gördüğü, kullandığı terminoloji ve önermelerden anlaşılacaktır ve eleştirel-feminist haber ve gazetecilik nosyonlarına örtük biçimde de olsa bağlıdır. Dergilerin içerik incelemelerini belirli temalar saptanarak karşılaştırmalı olarak sunan yazı, katı ve nicel ampirik bir yöntemi benimsememiş, daha yorumsamacı bir yöntemle kotarılmıştır.

İki binli yıllara gelindiğinde, haber metni analizi, haber üretim süreci ve mesleki pratikler veya haberin izleyicilerce alınmasına yönelik analiz diye kolayca sınıflandırılmayacak çalışmalar karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bunun temel nedeni, haber, gazetecilik ve kadın bağlamındaki çalışmalarda birden fazla analitik düzlemin birlikte çalışmaya da başlanmasıdır. Bu yönelim, iletişim ve medya çalışmaları alanındaki metin çözümlemeleri, üretim süreçleri ve izleyici/okur alımlama analizlerinin en az ikisinin birlikte gerçekleştirilmesine yönelik yeni akademik eğilimlerin bir sonucudur. Örneğin Nebahat Akgün Çomak ve Nilüfer Öcel'in "Türk Basınında Kadın" (2000) başlıklı yazıları, aslında kadınlara yönelik olarak 19. yüzyılda Osmanlı'da çıkarılan gazetelerde yazar olan kadınlar hakkında bir inceleme gibi görünmekle birlikte, daha çok bu gazetelerde yazdıkları yazılardan bir seçme yapılarak "kadının basında kendini dile getirişi"nin incelenmesi olarak yazılmıştır (Çomak ve Öcel, 2000, s. 128). Haber ve kadın ilişkisi düzleminde neyin nasıl analiz edildiğini anlamayı zorlaştıran bu genel başlık, çalışmanın kadın gazetecilerin mesleki deneyimleri ve anlayışlarının sorgulanması gibi de düşünülebilirdi. Bununla birlikte yazının asıl odağı, kadın gazetelerinde toplumdaki kadın-erkek ilişkilerinin nasıl olduğu ve

olmasının beklendiğine yönelik o dönemdeki kadın yazarların bakış açılarının sergilenmesidir. Bu nedenle bu çalışmayı haber, gazete analizi olarak sınıflandırmamız daha uygun görünmektedir. Kadının gazetelerde metalaştırılmasını eleştiren yazı, günümüzde gelinen aşamada "kadının basını değil basının kadını yönlendirdiği" belirtilerek sonlanmıştır. Habercilik ve gazeteciliği toplumsal sorumluluk anlayışı çerçevesinde kamuyu aydınlatması ve eğitmesi beklenen etkinlikler olarak görmesi nedeniyle yazının liberal haber anlayışına örtük biçimde dayandığı, buna karşılık teorik veya politik herhangi bir biçimde feminist yaklaşımlarla bağlantılı olmadığını söyleyebiliriz.

Haber, habercilik ve kadın sorunları bağlantısını birden çok analitik düzlemde kuran başarılı bir örnek, KSGM'nin medya ve kadın bağlamındaki üçüncü yayınıdır ve 2000 yılında kamuoyuna sunulmuştur. Hülya Tufan Tanrıöver'in yazdığı *Popüler Kültür Ürünlerinde Kadın İstihdamını Etkileyebilecek Öğeler* başlıklı bu çalışma, cinsiyetçiliğin medya ürünleri aracılığıyla üretilme ve bunun da kadınların çalışma yaşamına katılımı açısından yaratabileceği etkiler üzerinde durmaktadır. Çalışan kadın imgesinin televizyon dizilerinde, haber programlarında ve ulusal gazetelerin kadın eklerinde nasıl temsil edildiğini içerik ve söylem çözümlemesi yöntemlerini bir arada kullanarak ortaya koyan araştırmada aynı zamanda izler kitlenin yorumlama pratikleri de analiz edilmiş ve bu amaçla kadın izleyiciler ve kadın eki okurları odak grup çalışmasına alınmıştır (Tanrıöver, 2000). Dizi filmleri bir yana bırakarak çalışmamız açısından önemli olan haber programlarına baktığımızda, bu araştırmanın hem haber içeriği analizi, hem haber üretiminde yer alan kadın çalışanların durumu ve hem de izleyicilerin haber programlarını yorumlama etkinlikleri olmak üzere, iletişim ve medya çalışmaları alanının üç önemli analitik sacayağını (metin, üretim süreci, izleyici-okur) hesaba kattığını görmekteyiz. İletişim araştırmacılarının her üçünün bir arada yapılarak ancak ele alınan konulara ilişkin bütünlüklü bir bilginin ortaya konulabileceğinde neredeyse hemfikir oldukları metin analizi, üretim süreci dinamikleri ve anlamlandırma pratikleri, ilk kez kadın sorunları odaklı bu çalışmada karşımıza çıkmaktadır. Tanrıöver, dönemin önemli haber programlarında ("Siyaset Meydanı", "Arena", "Yasemin'in Penceresinden" ve "Prizma") kadınlara nasıl yer verildiğini nitel ve nicel içerik çözümlemesi ile söylem çözümlemesi yaklaşımını birlikte kullanarak; bu programlarda görev alan kadın medya çalışanlarının özellikleri ve programlardaki görevlerini, yapım sürecine dair görüşmeler

8 İçerik çözümlemesi, iletilerin görünen içeriğinin belirli ölçme birimleri (sözcük, cümle, paragraf, tema vb) geliştirilmesiyle analiz edildiği bir yöntemdir. Bu yöntem, dilin dünyayı olduğu gibi yansıttığı şeffaf dil anlayışına dayanan pozitivist bilgi kuramı çerçevesinde geliştirilmiş bir metin analizi yöntemidir. Araştırma sorusuna yönelik yanıt ararken, belirli sınıflandırmaların yaratılması ve üzerinde çalışılan iletinin içindeki içeriklerin sayılmasıyla gerçekleştirilir (Stacks ve Hocking, 1999).

ve gözlemler yaparak; nihayetinde haber programlarının izleyici gözüyle nasıl yorumlandığını da odak grup çalışmalarında gerçekleştirilen sistematik görüşme tekniği ile derlemiştir. Aynı şekilde gazetelerin kadın magazin ekleri için de üçlü bir analitik düzlem oluşturmuş; içerikte kadınların nasıl konu edildiklerini, ne tür temaların geliştirildiğini, ek yazarı kadınların habercilik anlayışlarını ve ek okurları kadınların okuma pratiklerini analiz etmiştir. Araştırma, metinlerde ve sektörel dinamiklerde var olan ve kadınların temsilinde handikaplar yaratan sorunları saptayarak, bunların üstesinden gelinmesi için politika ve eylem planı önerileriyle sonuçlandırılmıştır. Böylelikle haber ve habercilik-gazetecilik alanında kadınların temsilini ve varoluşunu iyileştirmeye yönelik stratejik öneriler, ilk kez geniş literatür taramasından ziyade çok yönlü bir alan araştırmasına dayalı olarak geliştirilmiştir. Sosyalist-feminist yaklaşımla ve habere ilişkin yine eleştirel bir çerçeveden gerçekleştirilmiş olan bu araştırma, ampirik yönü olan, ancak söylem çözümlemesi⁹ gibi dil ve özne/özneleşme arasındaki bağlantıyla ilgili bir dolu teorik öncüle dayalı daha yorumsamacı bir yaklaşımı da—geliştirilmiş bir biçimde olmasa bile—devreye sokmaya çalışmıştır.

Hülya Tufan Tanrıöver'in, birden fazla analitik düzlemde haber ve kadın bağlantısını kuran çalışmalarından bir diğeri 2009'da yayımlanan "Gözlemlerden Eylemlere: Türkiye'de Cinsiyetçi Olmayan Bir Medyaya Doğru" başlıklı ve Ece Vitrinel ve Ceren Sözeri ile birlikte hazırladığı yazıdır. Bu yazıda bir yandan basın, radyo, televizyon ve internet olmak üzere farklı medya türlerinde kadın sorunlarıyla ilgili saptanan metin türlerinde kadınların ne oranda ve nasıl temsil edildiği söylem analizi ile ortaya konulurken, diğer yanda ise kadın çalışanların bu farklı medya mecralarındaki konumları irdelenmektedir. Ayrıca yazıda 2007 yılında kurulan ve medyada cinsiyetçilikle mücadele eden MEDİZ'in (Kadınların Medya İzleme Grubu) çalışma biçimi ve pratikleri etnografik bir çalışmayla sergilenmektedir. Bunlardan da anlaşılacağı üzere, yazıda birçok analitik düzlem vardır ve her bir analitik düzlemde başvurulan yöntem, açık seçik biçimde belirtilmiştir. Belirlenen yöntemler, analitik düzlemlerde açıklanmaya çalışılan konuları ele almak açısından oldukça uygun düşmektedir. Medyada cinsiyetçilik konusuna ve o güne kadar Türkiye'de yapılan çalışmalara kısaca değinen yazı, kadınların her bir medya türünde ne oranda yer bulabildiğini, farklı mecralarda hangi imgelerle sunulduklarını (eşit varlık, eş, anne, fedakâr kadın, magazin nesnesi, cinsel haz nesnesi, örgüt eylem öznesi, araçsal varlık) sergilemektedir. Farklı medya türlerinde çalışan kadınların oranları ve konum-

9 Öznenin dili kullanarak kendi öznelliğini yapılandırdığı, dilin mevcut toplumsal ilişkiler alanındaki mücadelelerin zemini olduğu, dil ve söylem pratikleriyle yalnızca öznenin değil belirli gerçeklik tanımlarının da inşa edildiği önermeleri, söylem çözümlemesinin kavramsal zeminini kurmaktadır. Söylem analizleri, metinlerin mikro analiziyle yetinmez ve onu diğer toplumsal pratiklerle bağlantılı kılmaya çalışır.

lan da sorgulanmakta, halen her bir medya mecrasında yönetici kadın gazetecilerin sayısının düşük olduğu belirtilmektedir. Yazının geri kalan bölümleri MEDİZ'in etkinlikleri ve stratejik çalışmalarıyla ilgilidir. Araştırma ekibi, iki binlerin sonunda bile Türkiye'de kadınların ataerkil toplumsal düzenin kadına ilişkin kalıp yargıları çerçevesinde temsil edildiğini, kadının haberlerde ve medyadaki görünürlük artışının "cinsel haz nesnesi" kılınmasındaki artış olarak belirlediğini saptayarak sonlanmaktadır. Sosyalist-feminist medya ve haber yaklaşımına dayalı bu araştırma, Türkiye'deki habercilik çalışmaları literatürüne yöntem ve yaklaşım bakımından tutarlı bir örnek olarak girmiştir.

Kadın dergilerine yönelik analitik ilgi doksanlı yıllar kadar yoğun olmamakla birlikte iki binli yıllarda da devam etmiştir. Süheyla Kırca (2001), "Kadın Dergileri: Popüler ve Politik Söylemin Buluştuğu Yer" başlıklı makalesinde 1990'ların etkin iki kadın dergisi olan *Kadınca* ve *Kim* dergilerini incelemektedir. İletişim alanında kültürel çalışmalar yaklaşımına yakın olduğunu girişten itibaren belirten yazar, kadın dergilerini "çelişen çıkarların ve söylemlerin uzlaşıldığı, modifiye edildiği, uyum sağladığı kültürel üretim alanları olarak gördüğü"nü açıkça belirtmektedir (Kırca, 2001, s. 139). Dergileri, "kadınların özel yaşamlarının politik yönlerini vurguladıkları için" kadın hareketine katkıda bulunan yayınlar olarak ele alan çalışma, nitel içerik analizi yöntemiyle dergilerin başat temalarını saptamıştır: cinsellik, aile ve evlilik, kendine güvenen çağdaş kadın imgesi, iş ve kariyer, modern erkek kimliği ve feminist politikalar... Her iki dergideki kadın ve erkek imgelerinin hangi anlatımlarla kurulduğunu karşılaştırmalı olarak gösteren yazı, özellikle cinsellik temasının işlenme tarzının, dergilerin popüler kültürel formlar olarak feminist hareketin anlaşılmasına katkıda bulunabildiğini öne sürmektedir. Marjinal veya yenilikçi söylemlerin, popüler basın tarafından merkeze çekilmesiyle bir tür bilinçlendirmeyi de gerçekleştirebildiğinden yola çıkarak, yazıda kadın dergilerinin bunu stratejik olarak uyguladığı ve uygulamalarının olumlu bulunması gerektiği söylenmektedir (Kırca, 2001, s. 145). Açık bir biçimde sosyalist-feminist medya ve haber kuramına dayalı olan bu çalışma, nitel içerik çözümlemesinden çok dergilerdeki söylemlerin ve kadın ve erkek öznelliklerle bağlantılı imgelerin geliştirilmesiyle ilgili olduğu için daha çok eleştirel söylem çözümlemesinin sınırlarında dolaşan yorumsamacı bir çalışma görünümündedir.

Hürriyet Konyar (2001), "1950'lerde Yeni Modern Kesimin Kadın Kimliğine Kadın Gazetesinden Bakış" çalışmasında 1950'lerin önemli gazetelerinden olan *Kadın Gazetesini* incelemektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası ve çok partili hayata geçişin yarattığı koşullarda Demokrat Parti'nin (DP) modern Türk kadını yaratmasının platformu olarak iş gören *Kadın Gazetesi*, ideal Türk kadınının kim olduğunu, kadın-erkek ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini, kadının toplumsal hayata katılım yollarını ve rollerini konu olarak işlemektedir (Konyar, 2001, s. 170-1). Yazara göre "ev kadınlığının toplumsallaşmasını" savunan gazete,

kadının iş yaşamındaki varlığını olumlu bulmakla birlikte, daha çok sosyal yardım etkinlikleri ve cemiyetler ile kadının topluma katkı sağlamasının altını çizmektedir (s. 173). Konyar, Cumhuriyet devrimleri ile kadınların elde ettiği kazanımların muhafazakâr politikalarla tehdit edilmeye başlandığı bu dönemde *Kadın Gazetesi*, kadınların her türlü baskıcı güce karşı haklarını savunmalarını vurgulamaktadır. Gazete, araştırmaya göre modern muhafazakâr bir çizgidedir ve Batı'daki kadın haklarına ve özgürlüklerine dair gelişmelerin—erkeğin hâkim konumunun sarsılmaması koşuluyla—Türkiye'ye uyarlanmasını desteklemektedir. Bu araştırma yazısı, liberal feminist yaklaşımla yazılmış olup, habercilik ve gazetecilik anlayışı da örtük biçimde de olsa liberal çoğulcu haber ve habercilik anlayışına denk düşmektedir. Araştırmada belirtilmemekle birlikte, gazetenin incelenmesi betimleyici nitel bir analiz görünümündedir.

Köşe yazılarında toplumsal cinsiyet sunumlarını analiz eden bir başka çalışma, Nimet Önür ve Ayşe Çatalcalı'nın (2002) kaleme aldığı "Medya Dilinin Cinsiyeti: Köşe Yazılarında Eril ve Dişil Sunumlarla Toplumsal Cinsiyetin Konumlandırılması" başlıklı yazıdır. Medyanın temsil özelliğinin kurucu yanına işaret ederek başlayan yazı, toplumsal cinsiyet farklılaşmalarına ilişkin teorik yaklaşımları kendi içinde ayırdıktan sonra (işlevselci kuram, çatışma kuramı, sembolik etkileşimcilik, feminist kuram), medya ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağı nasıl gördüğünü sergilemektedir. Haber, bu yazıda, toplumsal cinsiyet kimliğine dair anlamları kuran kültürel bir metindir (s. 100). Araştırmada "gazetelerin toplumsal cinsiyet ayrımını pekiştiren içeriklere yer verdiği" hipotezi sınanmakta; bu sınama, iki çoksatar ulusal gazetenin anneler günü ve kadınlar günü nüshalarında uygulanan dört soruluk kısa bir içerik analizi ile gerçekleştirilmiştir. Sonuçlara göre, "haberlerde kadınlara anlamlı ve erkeklere araçsal roller verilmektedir" (s. 105), kadın köşe yazarları da anlatımlarında erkek norm ve değerleri ile toplumsal cinsiyete yaklaşmakta (s. 106), kadın daha çok özel alan ve eviçi alanla bağlantılı kılınırken erkek ise kamusal alanlar ve dış mekânlarla bağdaştırılmaktadır. Habere ve gazeteciliğe yaklaşımı eleştirel medya yaklaşımlarına denk düşen bu çalışma, örtük biçimde de olsa sosyalist-feminist politik zeminde konumlanmaktadır.

Kadınların toplumsal gerçekliğinin lehine bir haberciliğin geliştirilebilmesine yönelik eleştiriler ve stratejik öneriler içeren belki de en kapsamlı çalışma, IPS İletişim Vakfı tarafından gazetecilere yönelik olarak 2003-2006 yılları arasında Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde verilen eğitimler sonrasında¹⁰ hazırlanan *Kadın Odaklı Habercilik* başlıklı kitaptır (2007). Hak haberciliği kitap dizisinin ikinci

10 Bu eğitimler kadın hakları savunucusu, aktivist, avukat, akademisyen ve gazetecilerden oluşan kalabalık bir grup uzman tarafından verilmiştir ve kitaptaki yazılar ağırlıklı olarak bu eğitimleri gerçekleştirenlerin ürünüdür.

kitabı olarak yayımlanan bu ortak çalışma, yaygın ulusal medya dışında alternatif medya mecrası olarak internet gazeteciliği yapan Bağımsız İletişim Ağı'nın bünyesinde hazırlanmıştır. Kitabın editörü Sevda Alankuş'un belirttiği gibi, ortak ve temel dert "geleneksel habercilik anlayışı içerisinde gazetecilik yapan yaygın medyanın neden olduğu kadın hakları ihlallerine dikkat çekerek, bu gazetecilik pratiğinin kadın odaklı habercilik anlayışı çerçevesinde nasıl dönüşebileceği konusunda yol gösterici olmaktır" (Alankuş, 2007, s. 26). Haberin, toplumsal gerçekliği yapılandıran "eril bir tür" olduğu vurgusunu ilk kez merkez alan bu çalışmada, toplumsal cinsiyetin kurulan bir şey olduğu ve insanın cinselliğinin sürekli bir oluş olarak görüldüğü, kadının biyolojik ve toplumsal kimliğinin ataerkinin yüküyle basmakalıplaştırılarak disiplin altına alınmakta olduğu gibi önemli ve çağdaş görüşler (Alankuş, 2007, s. 29) derlemenin bütün yazarlarının konumlandığı feminist zemine de teorik art yöreye de işaret etmektedir: sosyalist-feminizm ve sosyalist-feminist haber anlayışı.

Derlemede Önsöz dışında yer alan sekiz yazıdan kadın ve haber, gazetecilik çerçevesine sahip olan altısı da," üzerlerinde ayrıntılı olarak durulmayı hak etmektedir. Bununla birlikte, bu yazı çerçevesinde daha ekonomik davranarak, yazıların kapsamlarına ve yaklaşımlarına kısaca değinmekle yetineceğiz. Eser Köker'in "Kadınların Medyadaki Hak İhlalleriyle Baş Etme Stratejileri" başlıklı yazısı, kadın ve medya ilişkilerinin tarihsel sürecine değindikten sonra, zaman içinde medyada kadının konumu ve haber üretim süreçlerinde bunun karşılığını sorguluyor (Köker, 2007, s. 117-48). Kadınların medyadaki kariyerlerinin önündeki engel anlamında "cam tavan"ın Türkiye'deki habercilik pratiklerinde nasıl yapılandırıldığını sorgulayan Köker, meslek kodlarının ve haber değerlerinin 19. yüzyıldaki oluşum sürecinde kadınların sektördeki zayıf varlığından dolayı haberin eril bir anlatı olarak kurulduğunun altını çiziyor (Köker, 2007, s. 140). Yazar, kadınların habercilik sektöründe önüne konulan engellerle mücadele etmeleri yönündeki stratejilerin de, izleyici ve okurlar ile birlikte yaratılacağını ve onları edilginlikten kurtaracak okumaya ve paylaşımaya dayalı alanların, kadınların okur-izleyicilerle etkileşimiyle birlikte sektörde daha da güçlenebileceğini öne sürmektedir. "Medyada Kadınların Temsil Biçimleri

11 Kitabın ilk yazısı olan Avukat Filiz Kerestecioğlu'nun "Hukuk-Basın İlişkisi ve Kadınlara İlişkin Yasal Değişiklikler" başlıklı yazısı, doğrudan basın ve medya ile ilgili değildir. Kadın hakları bakımından var olan hukuki çerçeveyi çizdikten sonra bunların yaşama geçirilmesi açısından kadınların örgütlü dayanışmacı mücadelelerinin önemine dikkat çekmektedir. Takip eden ikinci yazı Hülya Gülbahar'ın "Kadına Yönelik Şiddet Genelgesi ve Medyanın Sorumluluğu" başlıklı yazısıdır. Bu yazıda da genelge üzerine yürüttüğü kısa bir tartışmanın ardından yazar, yazılı ve görsel basının üzerine düşen sorumlulukları ve yükümlülükleri netleştirmekte ve bunların uygulanmasıyla ilgili kaygılarında söz etmektedir (Gülbahar, 2007, s. 91-3).

ve Kadın Hakları İhlalleri" başlıklı yazıda ise Hülya Uğur Tanrıöver, kadınların habercilik ve gazetecilik sektöründe sayısal artışının, kadınların temsili ile ve hak ihlalleriyle ilgili sorunları kendiliğinden gidermeye yetmeyeceğini belirterek, asıl dönüştürücü sonucun "kadın ve erkek habercilerde var olan cinsiyetçi zihniyet kalıplarını kırarak bir eylemliliğin geliştirilmesi" ile alınabileceğini vurgulamaktadır (Tanrıöver, 2007, s. 149-65). Nadire Mater ve İpek Çalışlar'ın "Medyadaki Durumu Tersine Çevirmek" başlıklı yazıları ise, kadınların hak ihlallerine ilişkin haber örneklerinden yola çıkarak, şiddet, taciz, cinayet, tecavüz konulu bu haberlerde kullanılan dilde failerin kuruluşu, tanımlamalar ve diğer dilsel öğeler açısından gazetecilerin ne tür eğilimlere sahip olduklarını sergilemektedir (Mater ve Çalışlar, 2007, s. 167-95). Gazetecilerle yapılan atölye çalışmalarında "töre ve namus cinayetleri" haberlerinde de benzer anlatım tekniklerinin öne çıktığı saptanmakta ve bu durum eleştirilmektedir. Sonraki yazı olan Burçin Belge'nin "Bianet ve Kadın Odaklı Habercilik" başlıklı yazısı, (2007, s. 196-208), Bianet zemininde deneyimlediği ve habercilik süreçlerinde kadın lehine bir anlatımı geliştirme pratiklerini paylaşmaktadır. Yoğunlukla kadın haber kaynaklarını seçmekten ataerkil dili ve sözcükleri yerinden eden yeni ifadeler geliştirmeye kadar kişisel habercilik serüveninde içinde yer aldığı kuruluşla birlikte geliştirilen, etik ve politik olarak kadının lehine olan bütün arayışlar ve uygulamaları örneklendirmektedir. Kitapta yer alan Beyhan Demir'in "Alternatif Kadın Medyası Örneği: *Pazartesi* Dergisi" yazısı ise, Türkiye'de kadın dergisi yayıncılığına kısa bir değerinin ardından kendisinin de genel yayın yönetmeni olduğu *Pazartesi* dergisinin kadının geleneksel rollerini sorgulayan içeriği ile örgütlenme ve haber üretim süreci anlatılmaktadır (Demir, 2007, s. 209-16). Alternatif kadın medyasının Türkiye'deki güçlü bir örneği olan derginin, popüler kültürü aşağılayıp sırtını dönmeyen politik seçiminin daha sonra yaygın medya tarafından taklit edilen bir dergi olduğu belirtilmektedir. Ayrıca yaygın medyada kadınlar için yapılmayanların bu dergi içerisinde ve çevresinde yapılmasına da dikkat çekilmektedir. Derlemedeki son yazı *Uçan Süpürge*'nin koordinatörlerinden Selen Doğan'ın "Uçan Süpürge Yerel Kadın Muhabirler Ağının Öyküsü ya da Hayat Haberdır" başlıklı yazıdır. Doğan, 2002'de başlayan alternatif kadın haber ağı örgütlenmesi deneyimlerini içeriden bir göz olarak bu yazıyla paylaşmaktadır. Yazıda yerel medyada kadınların daha çok yer alarak temsiline haberlerde daha çok kadın lehine olabilmesi açısından bazı önerilerde de bulunmaktadır. Farklı kesimlerden ve eğitim düzeylerinden kadınları yazar olarak da okur olarak da ses vermeye yönlendiren ve gönüllü muhabirlik sistemi ile web sitesi aracılığıyla kamuya ulaşan bu projeye, yerel medyada kadınlarla ilgili gündemin nasıl oluşturulabileceği ve bu süreçte karşılaşılan engellerin aşılması yönünde öneriler sunulmaktadır (Doğan, 2007, s. 217-29).

Haber ve habercilik süreçlerine ilişkin feminist yaklaşımları kendi içindeki ayrımların kavramsal öncülleriyle birlikte sergileyen ve tartışmasını yapan bir diğer yazı, Çiler Dursun'un "Kadına Yönelik Şiddet Karşısında Haber Etiği" başlıklı ve *Fe Dergide* yayımlanan çalışmasıdır (2010). Özellikle kadına yönelik şiddetin haberlerde temsil edilmesiyle ilgili ideolojik inşa sürecini eleştiren ve bu eleştiriye, etik bir boyuta da taşıyan çalışma, ilk kez Türkiye'deki literatürde habere ilişkin feminist eleştirilerin teorik ayırım hatlarını epistemik statülerini de Stuart Allan'ın sorunlaştırdığı biçimiyle ortaya koymaktadır. Yansızlık, muhalifve denge konumları olmak üzere üç farklı epistemik ve teorik konumu karşılaştırmalı olarak inceleyen yazıda, kadınların hakikatinin haberlerde dile gelmesinin ancak Bakhtin'in "diyalojik hakikat yaklaşımı"na başvurulduğu ölçüde olanaklı olabileceğinin altını çizmekte ve bu bakımdan gazetecilerin yeni bir haber kavrayışını benimsemeleri gerektiğine işaret etmektedir (Dursun, 2010, s. 22-4). Dünya basınında ve Türk basınında kadına yönelik ayrımcılık ve şiddet haberleri konusunda geliştirilen etik çerçeveyi de gözden geçiren ve eleştiren yazıda, gerçekleştirilebilir bir haber etiğinin, ancak yeni bir haber anlayışı zemininde gündeme gelebileceğini öne sürmektedir (2010, s. 28-29). Bu yeni eleştirel anlayışta haber, "insanın varoluşuyla doğrudan ve içsel olarak bağlantılı bir metindir" ve gerçeklik ise "insanların toplumsal dünyada birbirleriyle ilişkilerine dair geliştirdikleri, inandıkları ve savundukları imgesel tasarımlar arasındaki mücadelenin sonucundan başka bir şey değildir." Yazar, ancak habercinin kendi mesleğinin doğasını bu biçimde kavramaya başlamasıyla birlikte, toplumsal gerçekliğin kadın aleyhine olan yapılanmasının ve haberdeki cinsiyetçi söylemin üstesinden gelinebileceğine dikkat çekmektedir (Dursun, 2010). Bu çalışma da sosyalist-feminist haber nosyonuna dayalı ve ampirik yönü olmayan analitik bir çalışmadır.

KSGM'nin medya ve kadın ilişkisine dair yayınladığı dördüncü kitap "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Haber Medyası: Alternatif Bir Habercilik" başlığını taşımaktadır. Çiler Dursun tarafından hazırlanan bu kitapta kadına yönelik şiddetle mücadele süreçlerinde, haberlerde kadın lehine anlamların neler olabileceği sergilenmekte, kadın lehine bu anlamların üretilmesi ve dolaşıma girmesi için gazetecilerin ve habercilerin neler yapabileceği konusunda bir izlek sunulmaktadır. Yazılı ve görsel medyada yer alan haberlerde, kadına yönelik şiddet ve ayrımcılıkla mücadele amacıyla geliştirilen mesleki etik kodların uluslararası düzlemde karşılaştırmalı olarak gözden geçirilmesinin ardından, haberin toplumsal gerçekliklere dair insanların zihinsel tasarımlarını inşa eden, dolayısıyla da toplumsal gerçekliği kuran ideolojik birer metin olduğunun altı çizilmektedir (2008, s. 51-61). Medyada cinsiyetçi söylemin genel çerçevesi ve kuruluşunun eleştirisinin yapıldığı bölümden sonra, haberlerin kadına yönelik şiddeti meşru ve doğal gösteren anlatım özelliklerinin üstesinden gelinmesi amacıyla habercilere ve gazetecilere alternatif bir haber dili önerilmektedir.

Çalışma, bu alternatif haber dilinin hayata geçirilmesi için hangi anlatı stratejilerine başvurulabileceğini, güncel örnekler üzerinden tartışmaktadır. Gerek eleştirel haber anlayışının teorik çerçevesi içinde yer alması, gerekse cinsiyetçi söylemin kodlarını kuran mekanizmalardan biri olarak haberleri sorgulaması dolayısıyla bu çalışmanın, örtük bir biçimde sosyalist-feminist haber ve medya çalışmaları zemininde durduğu söylenebilir. Çalışmada söylem çözümlemesi gerçekleştirilmiş olup, pozitivist bilgi kuramına dayanmayan yapısalcılık sonrası yaklaşımlar çerçevesinde yer almaktadır.

İki binli yılların sonuna doğru genel olarak medyanın ve özellikle de haberlerin kadın gerçekliği aleyhine temsillerinin ve pratiklerinin üstesinden gelinmesi konusunda medya kuruluşlarının kendi inisiyatifleri de baş göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda en dikkate değer inisiyatif 2004 yılında *Hürriyet* gazetesinin başlattığı "Aile İçi Şiddete Son" kampanyası çerçevesindeki uğraşlarıdır. Bu çabasında 2005'ten itibaren sempozyumlar sürdürmüştür. En sonuncusunu 2007'de düzenlediği ulusal bir sempozyum ile gerçekleştiren *Hürriyet* gazetesi, özellikle kadın gazetecilerin ve akademisyenlerin katılımıyla, medyanın kadınlara uyguladığı sembolik şiddeti ve medyada kadınların varlığının yaratamadığı farkı sorgulamaya fırsat yarattı. Bu sorgulamanın ürünü olarak *Medya ve Aile İçi Şiddet 200y* başlıklı ve sempozyum konuşmalarını, tartışmalarını içeren kitap yayımlandı (Armutçu, 2008). Yaygın görsel ve yazılı basından muhabirden editöre, gazete sahibinden haber programı yapımcısına farklı konulardaki kadın habercilerin ve kadın ve medya konusunda çalışmaları olan akademisyenlerin ve kadın odaklı sivil toplum örgütlerinin katılımıyla Türkiye'deki habercilik ve medya manzarasını saptamaya yönelik olarak geliştirilen anlatılar, çözüm önerileriyle de zenginleştirildi. Manzara elbette ki iç açıcı değildi. Bununla birlikte kadın habercilerin de belirli ölçüde de olsa liberal habercilik nosyonundan mesafeli özeleştirileri ve habere eleştirel bakan çerçeve içine yerleşebilmeleri, bu konularda ciddi bir farkındalığın oluştuğuna işaret etmektedir. Denilebilir ki mevcut habercilik anlayışı, değerleri ve mesleki kodları ile yetinilmeyeceğinin ve bundan sonra daha çok kadın lehine bir haberciliğin yapılabilirliğinin ufku, yaygın medya içinden de işaret edilmeye başlanmıştır.

Haber Üretim Süreçleri, Kurumsal Pratikler ve Kadın Gazetecilere Yönelik Çalışmalar

Feminist eleştirinin açtığı yeni ve radikal eleştirel hatta, eğer kadınların hakikatinin dile gelmesi amaçlanıyorsa, haber üretim süreçlerinin ve haber örgütlerinin yeniden yapılandırılmalarının da altı çizilmektedir (Ross, 2004). Bu yapılandırmada tek sorun haber medyası kuruluşlarında daha çok sayıda kadın

gazetecinin istihdam edilmesi değildir, orta ve üst düzey haber yöneticiliği konumlarında da daha çok kadın gazetecinin yer alması gerekmektedir. Pek çok araştırma, kariyer planlamaları açısından kadın ve erkek gazete yöneticileri arasında çok temel farklar olmadığını ve gazetelerde üst düzey haber yöneticiliğine talip kadın gazetecilerin erkeklerden çok da farklı bir profesyonellik anlayışı içinde olmadığını ortaya koysa da, bugün hâlâ pek çok gelişmiş ülkede haber kuruluşlarında kadınlar muhabir konumunda daha fazla, yönetici konumunda daha az iş bulabilmektedir. Yine muhabir olarak çalışan kadın gazetecilerin çoğu, onların eviçi sorumluluklarının adeta bir uzantısıymış gibi düşünülen sağlık, çocuk bakımı, moda, güzellik vb alanlarda haber yazmaya yönlendirilmektedirler. Bir başka eşitsizlik göstergesi, erkeklerle aynı işi yapan kadın gazetecilere, eğitim düzeyi ve diğer faktörlere bakılmaksızın daha az ücret ödenmesidir. Var olan bu koşullar altında ve eril haber dilinin baskısıyla kadın gazeteciler, yaptıkları işe yabancılaşmakta, haber üretiminin maço kültürü içerisinde kadın gerçekliği lehine yeni bir haberciliği geliştirme olanağı zayıflamaktadır. Kadın haberciler, kendi iradeleri üzerinde görünmez bir ağırlığı olan kariyer ilerlemesinin zor koşullarının ve medya örgütlerinin kapitalist işleyiş yapısının, gerçekliği kadın aleyhine yapılandıran anlamların üretiminden tek başına sorumlu olduğunu düşünmeye yatkındırlar. Böylelikle kadınların haberlerdeki temsiline basmakalıplaştırılması ve erkek egemen toplumsal ilişkiler alanındaki ikincil konumlarını pekiştiren cinsiyetçi yargıların yeniden üretiminde bizzat kadın gazeteciler pay sahibi olmaktadır.

Haber üretim süreçlerinde haber kaynağı olarak kadınlardan çok erkeklerin seçilmesi, gazetecilerin haberdeki hakikat iddiasına güç katmak için daha çok erkeklerin sözünü öne çıkarmaları anlamına gelmektedir. Kadına yönelik şiddet haberlerinde, rutin olarak mağdurun kendisinden daha çok polis, jandarma, adli birim, mahkeme gibi kaynakların görüşlerine başvurarak haberlerin kurulması, kadın veya erkek polis-adliye muhabirlerinin başvurduğu bir uygulamadır. Ya da saldırganların fotoğraflarından çok şiddete maruz kalan kadınların fotoğraflarının verilmesi, cinsel şiddet haberlerinin pornografik veya mizahi anlatımlarla verilmesi ve fiziksel şiddet haberlerine ekonomik, cinsel ve psikolojik şiddet haberlerinden daha fazla yer verilmesi gibi temel eğilimler, kadın gazetecilerin haberlerinde de karşımıza çıkabilmektedir.

Haber kuruluşlarında türden cinsiyetçi eğilimleri güçlendiren iki boyut vardır (Allan, 2004): Bazılarına göre, zihinsel süreçleri farklı olduğu için haber yazarken kadınlar ve erkekler farklı anlatımlar ve ifadelendirmelerle gerçekliği ortaya koyarlar. Ciddi eleştiriler alan bu görüşe göre kadınlar, gerçekliği daha öznel, akıldışı, duygusal, yanlı, parçalı ve edilgin anlatımlarla sunarlar ve yazdıkları haberlerde de zihinsel faaliyetlerinin bu yanı açıkça öne çıkar. Buna karşılık erkek gazeteciler, gerçekliği, zihinsel faaliyetlerinin özelliği gereği, da-

ha rasyonel, soyut, tutarlı, tümleşik ve etkin ifadelerle sunarlar ve haberlerinde de nesnellığı sağlayabilen ciddi, değer yansız bir anlatım öne çıkar. Ancak özellikle sosyalist-feministler, kadın ve erkek gazeteciler arasındaki anlatım farkının biyolojik özelliklerde değil, haber üretim sürecindeki cinsiyetçi işbölümünden kaynaklandığını söylerler. Üretim sürecindeki cinsiyetçi yapılanmaya karşılık kadın habercilerin, haberlerini sorun yönelimli değil kişi yönelimli, olguyu yalıtılmış olarak değil bağlamı içinde görebilen, olayları nedenlerinden çok sonuçlarıyla ele alan ve klasik liberal çoğulcu haber nosyonu kodlarına pek de uymayan bir anlatımla kotarabildiği de görülmektedir.

Kadınlarla ilgili haberlerde üretim sürecini, kurumsal yapıyı, mesleki pratikleri ve kadın gazetecilerin durumunu ele alan çalışmalar, öteden beri Türkiye'de de ilgi çekmektedir, ancak kadınların haberlerde temsili konusu kadar çok sayıda araştırmaya ve çalışmaya konu olmamıştır. Bunun birkaç nedeni vardır. Öncelikle Türkiye'de haber üretim süreci ve gazetecilik sektöründeki pratiklere yönelik ilgi, 1970'lerin sonundan itibaren, çeşitli gazetecilik meslek kuruluşlarının düzenlediği tartışma platformlarında da belirttiği üzere, daha çok sektörün ekonomik bağımlılık tekelleşme ve lotarya olgusu, siyasal iktidarlara ilişkili özgürlük konuları, sendikalaşma, yerel basının zayıflığı, basına yönelik yasal ve hukuki çerçevelerin anti-demokratik özellikleri gibi birkaç temel alandaki sorunlara yönelik olarak gelişmiştir. 1980'ler ve 1990'larda da görsel ve yazılı medya sektöründe "asıl sorunlar" olarak hep bu türden ekonomik ve siyasal dinamiklerle doğrudan bağlantılı "büyük" konular görülmüştür. Bu zeminde kadınların habercilik ve gazetecilik süreçlerinde gazeteci kimliklerinin nasıl oluştuğu, mesleki sorunları, bu sorunların kadınların haberlerde temsili üzerindeki belirleyiciliği vb konular daha "tali" görülmüş olabilir. Kadınların üretim süreçlerinde yaşadıkları güçlüklerin ve süreçlere "yerleşme" pratiklerinin ekonomi politikası, uzun süre daha çok erkek gazetecileri işaret eden bir "bütün gazetecilerin sorunları" genel çatısı altında gözden uzak kalmıştır. İkinci neden, haber üretim süreçlerinin, mesleki pratiklerin ve kimliklenmelerin çalışılması için medya kuruluşlarının haber ofislerinde araştırma yapabilmenin zorluklarıdır. Bu türden araştırmalar, ya kaynak bulamadığından ya da incelenecek medya kuruluşlarının katılmalı gözlem, derinlemesine görüşme gibi tekniklerle veri toplamaya kapılarını kapattıklarından ihmal edilmiştir. Son bir neden olarak, Batı'daki haber ve habercilik literatüründe kadın gazetecilerin mesleki kimliklenmelerinin, iş rutinlerinin ve pratiklerinin, çalışma koşullarının özellikle 1990'lardan itibaren çalışılmaya başlanması ve bunun karşılığının da Türkiye'de 2000'lerde belirmesidir. Bu sayılan nedenlerden dolayı çalışmamızın bu ara başlığında ele alabileceğimiz çok sayıda yazı ve kitap bulunmamaktadır.¹²

12 Bununla birlikte yazının sonundaki EK 1'den de anlaşılacağı üzere, akademik tezlerde bu türden araştırmalar yapılmaktadır ve bu da başka bir yazının konusudur.

İletişim alanının ilk kuşak kadın akademisyenlerinden Oya Tokgöz, 1986 yılında yazdığı "Türkiye'de Kitle İletişim Araçlarında Çalışan Olarak Kadının Konumu: Kadın Yönetici Olgusu" başlıklı makalesiyle haber üretim süreçlerinde yer alan kadınların durumunu saptamaya yönelik ilk ampirik çalışmalardan birini, belki de birincisini gerçekleştirmiştir¹³ (Tokgöz, 1986). Kadının toplum içinde konumunun, Cumhuriyet devrimleri sonrasındaki eğitim-öğretim olanaklarındaki ve siyasi haklar konusundaki kazanımlara koşut olarak güçlendiğini ve meslek sahibi kadın seçkinlerin sayıca arttığını çıkış noktası olarak ele alan çalışma, örtük bir biçimde de olsa, liberal-feminist yaklaşımın politik ve teorik çerçevesine uygunluk göstermektedir. Tokgöz, kitle iletişim araçlarında kadınların çalışmaya yönelmesindeki temel dinamikleri de kısaca gözden geçirdiği bu çalışmasıyla, 1980'lerdeki kadın gazetecilerin erkek gazeteciler karşısında ne durumda olduğunu ve hangi yönetici konumlara¹⁴ nasıl yükseltildiklerini kısmen de olsa sergileyebilmiştir. Gerçekten de yazarın belirttiği gibi, "kitle iletişim araçlarında çalışan kadınlar üzerine hemen hiçbir araştırmanın yapılmadığı" (1986, s. 266) söz konusu yıllarda, basındaki 15 kadın yönetici ile anket ve mülakat tekniklerinin birlikte kullanılması sonucunda ampirik bir çalışmanın yapılabilmiş olması kayda değerdir. Çalışma, pozitivist bilgi kuramıyla liberal-feminist yaklaşım arasındaki paralelliği sağlayan, ender araştırmalardandır. Katılımcıların anonim biçimde belirtildiği araştırmanın bulguları, o güne kadar var olan ve henüz günümüzdeki kadar tekelleşmemiş basın kuruluşlarında çalışan "yönetici kadınlar"a dair önemli sonuçlar sunmakla birlikte, çalışmaya asıl değerini veren husus, Tokgöz'ün basın kuruluşlarında kadın-erkek ayrımı ve eşitliği meselesinin, bir ara başlıkla altını çizebilmiş olmasıdır. Öyle ki çalışmada kitle iletişim kuruluşlarındaki kadın yöneticilerin, kadınların gazetecilik mesleği içinde iyi yerlere gelmeleri ve güçlenmelerini önemsedikleri ve kadın-erkek eşitliğine inandıkları bir bulgu olarak sunulsa da, bu yöneticilerin "hiçbir zaman evrensel anlamda feminist olmadıkları" da belirtilmektedir (Tokgöz, 1986, s. 275). Yazının sonucunda Tokgöz, gazetecilik alanında kadın yönetici ve çalışanların sayısı arttıkça medyanın çeşitli ürünlerinde (haberler, reklamlar vb) temsil edilen kadın imgelerinde özellikle cinselliğin bir sömürü unsuru olarak kullanılmasının otomatikman ortadan kalkacağına inanmadığını belirtmekte-

13 Bu konuda geriye dönük olarak yapılan ve kitaplar ile makaleleri kapsayan araştırmamızda, Tokgöz'ün araştırmasından önce, çalışan kadın gazetecilerle ilgili herhangi bir sistematik araştırmaya rastlanmamıştır. Yine de geçmişte bu yönde bir araştırmanın daha önce yapılmış olabileceği de ihtimal dahilindedir.

14 Kadınların gazetelerdeki yönetici konumları tek tek sayılmış değilse de, bunlar muhtemelen haber üretim süreçlerindeki temsilcilik, editörlük, genel yayın yönetmenliği gibi görevleri üstlenen kadınlardır.

dir.¹⁵ Araştırma yazısında, gazetecilik alanında kadınların istihdamı ve çalışma koşullarıyla ilgili o zamana kadar oluşan kısıtlı yabancı kaynaklar göz önüne alınmamış, Batı'daki mevcut durumla herhangi bir karşılaştırma yapılmamıştır.

Türkiye'de haber ve habercilik, gazetecilik sektöründe çalışan kadın gazetecilere ilişkin güncel veriler de sunan ilk kapsamlı çalışma Ayşe Asker'in yazdığı *Kadın Gazeteciler* (1991) başlıklı kitaptır. Basın sektöründe 1990'ların başında fiilen çalışan 180 kadın gazeteciye uygulanan ankette yer alan 57 soru ile onların ekonomik, toplumsal ve kültürel özellikleri, mesleğe bakış biçimleri ve mesleki sorunları, kadın olmalarının yarattığı engeller ve farklılıklar ortaya konulmaktadır. Araştırma sonucunda kadın gazetecilerin çoğunluğunun orta sınıfailelerde yetiştiği, yine çoğunun Basın Yayın Yüksek Okulları mezunu olduğu, kadın hakları konusuna özel bir duyarlılık göstermedikleri ve yalnızca kişisel olarak ilgilendikleri ve gazeteciliği geçinebilecekleri bir meslek olarak gördükleri bulgularına ulaşılmıştır (Asker, 1991, s. 100). Asker, gazeteciliğin çalışma koşullarının toplumdaki geleneksel kadın anlayışı ile çatışmasından dolayı, kadın gazetecilerde örtük bir tedirginliğe yol açtığını da öne sürmektedir (s. 100). Bu çalışma, pozitivist yaklaşım çerçevesinde ampirik yöntemlerle yapılmış olup, daha çok liberal haber anlayışındaki gibi haberin nesnel, tarafsız, kamuya gerçekliği sunabilen bir metin olduğu düşüncesi örtük bir biçimde hâkimdir. Basının kamuyu aydınlatma görevine paralel biçimde, kadın gazetecilerin de erkekler karşısında kadınların haklarının ve özgürlüklerinin sınırlarını genişletmek konusunda sorumluluk üstlenmeleri gerektiği belirtilmektedir. Cumhuriyet devrimleri sonrasında kadın haklarıyla ilgili devralınan mirasın korunması ve geliştirilmesi açısından kadın gazeteciler kritik önemde görülmektedir (Asker, 1991, s. 101). Çalışmada ataerkil değerlere yönelik kısa bir eleştirel vurgu giriş bölümlerinde bulunmakla birlikte, feminizm, toplumsal cinsiyet gibi kavramlara başvurulmamıştır. Kadınların mesleki gelişimleri açısından sendikal hak arama mücadelelerini sürdürmeleri, siyasette kota ayrılmasını desteklemeleri gibi daha çok yasal-yönetimsel değişikliklerle toplumsal konumunun iyileştirileceğine yönelik vurgularıyla bu çalışma liberal-feminist yaklaşımın teorik politik çerçevesine denk düşmektedir.

Yukarıda haber metinlerinde kadın sorunları odaklı çözümlenmeler bağlamında bir kez anılan Hülya T. Tanrıöver'in *Popüler Kültür Ürünlerinde Kadın İstihdamını Etkileyebilecek Öğeler* başlıklı çalışması da çok seyredilen haber programlarındaki kadın çalışanların varlığını, görevlerini konu edinmesi nedeniyle

15 Bu gerçekçi saptamanın sonunda önerisi ise, dönemin etkili feminist dergisi *Kadınca mn* yazarlarından Seda Gülerden alıntıyla belirttiği gibi "kadınların kendi haklarına kendilerinin sahip çıkması" ve bu yöndeki gelişmeler için erkek gazete yöneticilerinden fazla bir şey ummamalarıdır (s. 177).

haber üretim süreçleri başlığında bir kez daha anılabilir. Çoklu analitik düzeyleri ve eklektik metodoloji tercihleri nedeniyle çalışma, kadınların medyadaki istihdamını, dizi, haber programları ve gazetelerin kadın ekleri gibi üç içerik türü ile sınırlamıştır. Haber bültenleri ve gazetelerin ek dışındaki ana yapıları konu edilmediği için, sektörde haberciliğin asıl mecralarında var olan kadın çalışanların durumu ve üretim süreçlerindeki pratiklerine dair herhangi bir veriye çalışmada yer açılmamıştır.

"Medya Sektöründe Kadın İşgücü" başlıklı bir başka yazısında (2000) Hülya Tufan Tanrıöver, hem gazetecilik sektöründeki hem de film ve dizi sektöründeki kadın çalışanların varlığını, durumlarını, konumlarını ve sorunlarını ele almaktadır. Yazar, kadınların ücretli işgücü olarak çalışma yaşamına katılımlarıyla ilgili literatürdeki yaklaşımları kısaca gözden geçirdikten sonra, çalışmasındaki yaklaşım ve yöntemi açık bir biçimde belirtmektedir. Buna göre kültür endüstrisinin de patriyarkal bir yapıya sahip olmasından dolayı bunu toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde ele almak yönündeki tercihini, niteliksel araştırma yöntemine başvurarak yüz yüze derinlemesine görüşmelerle gerçekleştirmiştir. Basın sektöründe çalışan kadınlarla yapılan görüşmeler, sektör içindeki toplumsal cinsiyetçi zihniyetin varlığını önemli ölçüde göz önüne sermektedir. Tanrıöver, her ne kadar geçmişten bugüne geçen zaman içinde kadın gazeteci-habercilerin sayısında artış olduğunu kabul etse de, sayısal artışın sektörün erkek zihniyetinin de egemen olduğu dinamiklerinde bir dönüşümden çok, eğitilmiş kadınların iş yaşamına her alanda dahil olmasındaki artışla bağlantılı görmektedir (2000, s. 178). Üstelik bu artışın, tıpkı Batı'daki gazetelerdeki gibi, kadın okurları da çekmek isteyen gazetelerin kadın gazetecilerin oluşturacağı içerikle bunu gerçekleştirmeye yönelik stratejik planlamalarıyla ve hesaplarıyla ilgili olduğu da, çalışmada ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak günlük gazetelerin her kademesinde kadın yer almamakta, süreli yayınlar ile günlük yayınlar arasında kadın istihdamı ve konumlandırması açısından farklılık belirlemektedir. Yatay ve dikey ayrımcılığın, kadınların yükselmesine engel olan, görünmeyen "şeffaf çatılar" ile işletildiği de vurgulanmaktadır (s. 181). Kadın gazetecilerin yönetici olarak "tercih edilmeme" nedenleri üzerinde epeyce duran yazı, ardından televizyon drama sektörünü aynı doğrultuda inceleyerek sonuçlanmaktadır. Bu çalışma, Tanrıöver'in KSGM tarafından 2000 yılında yayımlanan ve yukarıda anılan kapsamlı araştırmasından adeta bir özetleme niteliğindedir. Sosyalist-feminist haber ve medya yaklaşımının içerisinde yer almaktadır.

Gazetecilik 24 Saat başlıklı çalışma (2001), yine kadın iletişim akademisyenleri olan Yasemin İnceoğlu ve Yeşim Korkmaz tarafından hazırlanıp Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından yayımlanmıştır. Gazetelerde fiilen çalışan 50 kadın gazeteci ile yapılan ve ucu açık 40 sorunun yanıtlarının alındığı görüşmeler, temelde kadın gazetecilerin demografik özelliklerini ortaya koyan, haber

üretim süreçlerinde hangi görev ve sorumlulukları üstlenebildiklerini saptayan, cinsiyet ayrımcılığının sektördeki kadınlara yönelik sonuçlarını onların deneyimleri ve anlatılarıyla sergileyen analitik boyutlara sahiptir. Ayrıca kadın gazetecilerin hem genel olarak Türk toplumunda hem de habercilik sektöründe daha geniş hak ve özgürlük elde edebilmeleri için Türkiye'de nelerin değişmesi gerektiğine yönelik yaklaşımları ve politik ilgileri de soruşturulmuştur. Genel olarak medyada ve özelinde de haberlerde kadın imajının ne olduğu ve ne yönde değiştirilmesi gerektiği de araştırmacıların kadın gazetecilere yönelttiği sorulardandır. Oldukça kapsamlı sorular olmasına ve gazetecilik alanındaki kadın varlığına dair genellemeler yapılabilecek veriler sunmasına rağmen, araştırmada yapılan 50 görüşmenin de olduğu gibi art arda sıralanması, okurun çalışmayı değerlendirmesini zora sokmaktadır. Araştırmada ucu açık sorular, anlaşılıyor ki yanıtların daha sistematik bir biçimde sunulması ve belirli eğilimleri ifade edebilmesi açısından, anket sorularına dönüştürülerek 40 farklı grafikte kadın gazetecilerin yanıtlarından çıkan eğilimler netleştirilmiştir. Ancak çalışmada bu grafikler üzerinde de herhangi bir açıklayıcı bilgi sunulmamaktadır. Grafikte baktığında sorgu konusu olan durumla ilgili dağılım nedir, okurun anlamasını; bırakılmıştır. Gazetelerde yönetici konumundaki kadın gazetecinin bulunmaması gazetecilikte bazı branşların (spor, siyaset, ekonomi) erkeklerin egemenliğin bırakılmış olması, ev ve aile yaşamı ile ilgili sorumluluklarının gazetecilikte çalışma koşullarını zorlaştırdığı ve tersinin de geçerli olduğu gibi bulgular, araştırmada ortaya konulmaktadır. Haberlerde "kadın imajının dengeli yansıtılması" sorunu, sektördeki kadınların yönetici konumlarına erişmeleriyle büyt ölçüde ortadan kalkacakmış gibi düşünülmektedir (İnceoğlu ve Korkmaz, 2008 s. 258). Araştırmada iyi düzenlenmiş sorularla yüksek sayıdaki katılımcıdan elde edilen zengin veriler, sistematik hale getirilmemiş ve etraflıca yorumlanmamış görünmektedir. Gerek haberin gerçeği yansıttığı görüşüne örtük olarak da dayanması, gerekse kadınların haber üretim süreçlerinde güçlü konumlar elde etmelerinin, haberciliği erkek egemen bir anlatı türü olmaktan çıkaracağı bunun da kadının medyadaki yeri açısından da toplumsal yeri açısından da otomatik olarak olumlu sonuçlar yaratabileceğine ilişkin iyimser beklentilere İŞİ etmesi nedeniyle bu çalışmanın, liberal-feminist haber ve gazetecilik yaklaşımının zemininde durduğu söylenebilir.

Türkiye'de var olan ve genel olarak basının sorunlarıyla ilgili habercilik gazetecilik literatüründe yer alan bazı kitap ve yazılarda ise, basında ve haberi alanında kadınların varlığı ve sorunları, kısmi bir biçimde veya alt başlıklı değinilmiştir.¹⁶ Örneğin, 1996'da İsa Kayacan tarafından yazılan *Basının*

16 2010 yılında yine genel olarak gazetecilerin özelliklerini ve mesleki tutumlarının tamaya yönelik bir araştırma "Türkiye'de Gazetecilerin Kişisel Özellikleri ile J

Anadolu Cephesi başlıklı kitap, Türkiye'de var olan yerel basın kuruluşlarının kapsamlı bir dökümü niteliğinde olup, bu çalışmada "Anadolu'da Bayan Gazeteciler" ara başlığında, hemen bütün illerdeki kadın gazeteciler ve gazete sahiplerinden söz edilmektedir (Kayacan, 1996, s. 235-255). Bölümün başlığında da, anlatımında da kadın gazetecilerin "bayan gazeteci" olarak adlandırılması, çalışmanın zaten ataerkil bakışın ve dilin içinden yapılandırıldığını göstermektedir kuşkusuz. Anadolu basınındaki "bayan gazetecileri" beş gruba ayıran yazar, kâğıt üstünde gazetenin sahibi görünenler, gazetede fiilen ve mesaili olarak çalışanlar, gazete işiyle birlikte yan işler ve uğraşlar yapanlar, gazetecilik eğitimi almış veya üniversite mezunu olanlar, ulusal basının temsilciliğini yapanlar olmak üzere kadın gazetecileri sınıflandırmaktadır. Kendi içinde sorunlu olan bu sınıflandırma, kitabın bütünlüğünde de herhangi bir analitik amaca yarayan veya yazarın yazısının bu bölümüne temel teşkil eden bir sınıflandırma değildir. Yaklaşık yirmi sayfalık bu alt başlık, en azından 1990'lı yıllarda Adana'dan Zonguldak'a, Türkiye'nin farklı coğrafyalarında ismen hangi kadın gazetecilerin hangi görevlerde çalıştığını görebilmeyi sağlamaktadır. Çalışmanın herhangi bir feminist yaklaşıma veya yönetime dayanmadığı söylenebilir.

Kadın ve haber medyası ilişkisini farklı bir analitik düzlemde kuran ve kurumsal pratiklerin gerçekleştiği yasal politik zemine ilişkin eleştiriler içeren bir çalışma ise Mine Gencil Bek'in yazdığı "Medyada Cinsiyetçilik ve İletişim Politikası" başlıklı yazıdır (2001). "Türkiye'de iletişim alanına yönelik yasal düzenlemelerde cinsiyetçiliğin bir mesele olarak görülmemesine tepki" olarak yazılan yazı (Bek, 2001, s. 213), öncelikle medya ve cinsiyetçilik konusunda o güne kadar Türkiye'de yapılmış araştırmaları özetleyerek alandaki birikime işaret etmekte; ardından iletişim alanında cinsiyetçiliği değil cinselliği ve aileyi gören ve RTÜK'ün uygulamalarında karşımıza net olarak çıkan resmi politik anlayışı eleştirmektedir. Resmi olmayan medya politikası başlığında ise yazar, alternatif medyanın güçlendirilmesi gerektiğini, feminist ve kadın çalışmaları alanındaki akademisyenlerin ve kadın örgütlerinin eşgüdümlü olarak medya politikaları oluşturma süreçlerine müdahil olması gerektiğini öne çıkarmaktadır.

Haberlerde ve genel olarak da medyada cinsiyetçi söylemin ve kadın aleyhine temsillerin üstesinden gelecek, kadın örgütlerinin kendi gündemini kendi sözleriyle dolaşıma sokabilecek müdahalelerde bulunabilmesi için medyayı nasıl kullanacağı ve nasıl bir yaklaşım geliştirmesi gerektiği konusunda da yayınlar

---

ve Mesleki koşullar Bakımından Gazetecilik Mesleğine Yönelik Tutumları" başlığıyla yayımlanmıştır (Banar, Karaca vd, 2010). Kadın gazetecilerin gazetecilik mesleğine yönelik tutumlarının ne olduğuna bir alt bölümün alt başlığında değinilmiş, kadın gazeteciler bütün katılımcıların %43'ünü oluşturmasına rağmen toplumsal cinsiyet ile gazetecilik mesleği arasında başka bağıntılara—araştırmanın kendi sınırlılıkları nedeniyle—bakılmamıştır.

2000'li yıllarda yapılmıştır. Bu yayınlar, haber üretim süreçlerinin eril örgütlenme ve işleyiş tarzının kadının sözü aleyhine yarattığı sorunların üstesinden gelebilmek açısından stratejiler öneren yayınlar oldukları için, haber üretim süreci ve kurumsal pratikler düzlemindeki çalışmalardan kabul edilebilir. Bu bağlamda üç yayın dikkat çekmektedir. İlki Eser Köker tarafından Türkçeye kazandırılan ve A. Ü. Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM) tarafından basılan *Kadınlar İçin Medya Rehberi* başlıklı kitaptır (1995). İkinci kitap Mutlu Binark ve Mine Gencil Bek tarafından yazılan ve Kadın Adayları Destekleme Derneği ile AB tarafından desteklenen *Medya ve Cinsiyetçilik* (2000) başlıklı kitaptır. Üçüncü kitap ise Çiler Dursun ve Sema Becerikli tarafından yazılan ve KSGM tarafından basılan *Kadın Odaklı Sivil Toplum Kuruluşları ve Medya: Olanaklar, Sorunlar ve Çözümler* başlıklı kitaptır (2008). Bu üç çalışmanın ortak paydası, var olan yaygın medyada hâkim temsil tarzının dışında kadınların ve kadın sorunlarının gündemde olabilmesi için yaygın medyaya yönelik stratejileri belirlemek; alternatif medyayı kurmak ve sürdürürebilmek çabasını desteklemek ve farklı medya mecralarında yer alabilmeyi kolaylaştıran öneriler sunmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevrilmiş bir yayın olduğu için Türkiye bağlamının katılmadığı *Kadınlar İçin Medya Rehberi*, hem haberlere girebilecek türden kadın örgütlerinin etkinliklerinin nasıl haberleştirilebileceğini anlatırken, hem de kadın gazetecilere yönelik olarak çok somut ve pratik önerilerde bulunmaktadır. *Medya ve Cinsiyetçilik* ise, medyada kadının temsili ile ilgili sorunları var olan literatür ve güncel örneklerle gözden geçirdikten sonra, medya planlaması aşamasından haber dilinin kurulmasına kadar, kadınlara habere ve medyaya dahil olma aşamalarının her biri için somut önerilerde bulunmaktadır. Ayrıca alternatif medya deneyimlerini ve yeni iletişim teknolojilerinin kadın hareketine de sunduğu olanakları da uluslararası çeşitli örneklerle karşılaştırmalı biçimde tartışmakta ve öne çıkarmaktadır. *Kadın Odaklı Sivil Toplum Kuruluşları ve Medya* başlıklı çalışmada ise, kitle iletişimlerinin liberal-çoğulcu sistemde örgütlenme biçiminin toplumsal alandaki güçsüzleştirilen, hâkim olunan kesimler açısından yarattığı temsil sorunlarının altı çizildikten sonra, yeni iletişim teknolojilerinin özelliklerinin bu sorunların üstesinden gelinmesi açısından özellikleri gözden geçirilmekte, ardından da kadın örgütlerinin kitle medyasını ve yeni medyaları savunuculuk çalışmalarında nasıl kullanabilecekleri ve harekete geçirebilecekleri yönünde önerilerde bulunmaktadır. Bu üç çalışmadan Dursun, Becerikli ile Gencil Bek ve Binark'ın çalışmaları eleştirel haber nosyonuna dayalıdır; bununla birlikte yaygın medyanın liberal çoğulcu haber nosyonuna dayalı mesleki pratiklerini de göz önüne alarak kadın sivil toplum kuruluşlarının haber üretim süreçlerine dahil olma imkânlarını göz ardı etmemektedirler ve önerdikleri stratejiler içinde buna yönelik olanlar da vardır. Bu çalışmaların tümü, açık veya örtük biçimde sosyalist-feminist yaklaşım çerçevesinde hazırlanmıştır.

Haber İzleyicisi ve Okuru Olarak Kadınları Anlamak Üzerine Çalışmalar Haberlerin ne tür bir okura/izleyiciye seslendiği ya da ne tür bir okuru/izleyiciyi çağırdığı ile onların haberleri nasıl yorumladıkları konusuna, haber ve kadın odaklı çalışmalarda metin çözümlemeleri ve üretim süreçlerinden de daha az çalışılmıştır. Bu kısmen hâkim gazetecilik yaklaşımlarında kadın haber okuru ve izleyicisinin, kişisel olarak mahrem ve eve ait konularla (sağlık, moda, ilişkiler, güzellik ve çocuk bakımı vb) daha fazla ilgili olup, haberin erkek izleyici ve okura yönelik bir anlatı olarak görülmesiyle de ilgilidir. Erkek haber okuyucusu/izleyicisi ise ekonomi, politika, güvenlik vb daha genel ve kamusal alanın işleyişine dair konuları talep eder olarak görülür¹⁷ (Dursun, 2010). Bu çalışmaların azlığı kısmen de, iletişim ve medya çalışmaları alanında izleyicilerin ve okurların anlamlandırıcı etkinlikleri üzerine araştırmaların diğer analitik düzlemlere göre daha geç tarihlerde artmasından kaynaklanmaktadır. İletişim alanında alımlama analizi, izleyici/okuyucu çalışmalarına yönelik en yeni araştırma prosedürlerinden biridir. 1980'lerden sonra medya izleyicilerine/okurlarına yönelik olarak eleştirel kuramlarda da ilginin artmasıyla bu türden çalışmalarda artış görülmektedir. Çıkış noktasında, beşeri ve sosyal bilim araştırmalarının insanlar üzerinde çalışılmasına yönelik sınırlılıkları yatmaktadır.

Alımlama analizi, kitle iletişim süreci ve alıcı ilişkisini, hem niteliksel hem de niceliksel araştırma tekniklerinden yararlanarak gerçekleştirmeye elvermektedir. Farklı toplumsal, ekonomik ve kültürel geçmişe ve cinsiyete sahip izleyicilerin, kitle iletişim araçları tarafından kodlanarak gönderilen iletileri, kendi konularının belirleyicilikleri altında anlamlandırdıklarını öne sürmektedir. Alımlama çözümlemeleri, zihnin alımlamayı nasıl örgütlediğine ilişkin sistematik verilere ulaşmaya çalışmaktadır. Bu, medyanın alımlama, kullanım ve etkisinin geçerli bir değerlendirmesinin kurulabilmesi için yapılan izleyici/okur üzerine bir analiz türüdür. Alımlama çalışması, aynı zamanda sosyal gerçekliğin anlaşılmasına hizmet eden bir sosyal eylemdir. Alımlama analizi, son yıllarda özellikle egemen kültür içinde yer alan alt kültür ya da grupların farklı okumalarını ortaya çıkarmak üzere yapılmaktadır. Dolayısıyla kadınların da genel olarak medya ürünlerini ve özelinde de haberleri nasıl anlamlandırdıkları da çözümlenmektedir. Eleştirel medya çalışmalarında, alımlama çözümlemesi yapılırken, okurların karşılaştıkları metinleri özgürce yorumlamadıkları ancak metinleri sınırlı sayıdaki tutarlı ve bütünlüklü üretim şemaları içinden anladığı düşüncesi öne çıkmaktadır (Budd,

17 Bu ayrım, kadınları ilgilendiren konularda kadın gazetecilerin haber içeriği üreteceği, erkekleri ilgilendiren konularda ise erkek gazetecilerin haber içeriği üreteceği dengesiz bir işbölümünün medya kuruluşlarında doğal sayılmasına yol açmıştır. Böylelikle ekonomi, politika, hükümet ve suç haberleri gibi "sert" ve "zor" haberlere erkek gazeteciler, cemiyet, moda, kültür-sanat, insan hikâyelerine dayalı haberler gibi "yumuşak" ve "kolay" haberlere kadın gazeteciler gönderilerek ayrım sürdürülmektedir.

Entman ve Steinman, 1990). Esasen alımlama analizi, pek çok iletişim araştırmacısına göre ampirik toplumbilimsel araştırmaların metodolojik öncüllerini sorgulayan ve bu öncüllerden ayrılan bir boyuta sahiptir¹⁸ (aktaran Yavuz, 2005, s. 63). Alımlama çalışmaları, derinlikli söyleşi ve gözlemlerle okur/izleyiciler hakkında ampirik veriler elde etmeyi olanaklı kılar. Elde edilen bu veriler işe incelenen medya metnindeki içerikle birlikte ele alınır ve değerlendirilir. Hem metne, hem de okura yönelik ilgiyle alımlama çözümlenmeleri, belirli medya söylemlerinin ve içeriklerinin neden belirli toplumsal bağlamlardaki alıcılar için özel anlamlar taşıdığını açıklamayı da olanaklı kılar.

Eleştirel iletişim kuramlarının önemli ve güçlü bir kolu olan kültürel çalışmalar geleneği içinde, medya metinleriyle karşılaşan kişilerin ortak anlam üretmeleri, başat kültürel düzenleme ve işleyiş ile bağlantılı olarak açıklanmaktadır. Bir olayın veya konunun birden çok anlam haritası içinden düzenlenmesi ve okunması, yani çok anlamlılığı bu geleneğe göre olanaklıdır. Üstelik metnin okunması süreci, bir tür metnin yeniden üretimidir.¹⁹ Metin karşısında okurun üretim şemaları ya da okuyucu konumları, üç temel varsayımsal konumda belirmektedir: okurun metindeki anlamı olduğu gibi kabul ettiği başat hegemonik konum, okurların metindeki çoğu anlamı kabul ederken bazılarını reddettiği müzakereci konum ve okurların metindeki anlamı bütünüyle reddettiği karşıt konum (Hail, 1980). Okur ve izleyiciler, metnin de toplumsal mücadelelerin bir alanı olduğundan hareketle, toplumsal kimlikleri ile metinde yapılanan anlamlar boyunca hareketlenen etkin özneler olarak görülmektedirler.

Sosyalist-feminist medya yaklaşımı çerçevesinde, kadınların aleyhine anlamların yine kadınlar tarafından nasıl anlamlandırıldığı, bu anlamlandırılmaların toplumsal cinsiyetin yeniden üretimindeki karşılığı araştırmaya değer bir mesele olarak kabul edilmektedir. Kültürel çalışmalar yaklaşımıyla etkileşimi içinde sosyalist-feminist medya yaklaşımında sınırsız sayıda bir çok anlamlılık yerine metnin üretildiği, dağıtıldığı toplumsal yapının kültürel pratikleri ve özellikleriyle bağlantılı olarak sınırlı bir çok anlamlılığın metinlerde bulunabileceği düşünülür. Metinler, çeşitli yöntemlerle harekete geçirilebilen bir anlam-

18 Jensen ve Rosengren'e göre alımlama analizi, toplumbilimsel ve insani bilim perspektiflerini birleştirme girişimleri başlatmış, böylece eleştirel/ampirik, niteliksel, niceliksel gibi ayrımlar arasındaki keskin görünen farkları azaltmıştır. Bunun sonucunda, ampirik izleyici araştırmaları niteliksel bir gelişmeye doğru bir dönüşüm geçirmiştir (Jensen ve Rosengren, 1990, aktaran Yavuz, 2005, s. 91)

19 Bu yaklaşımlarda okuma da, metindeki ya da iletideki anlamı açığa çıkarmaya benzer bir şey olarak görülmez. Okuma, Stuart Hall'un belirttiği gibi, "[...] yalnızca belirli sayıdaki işaretlerin şifresini çözme ya da tanımlama kapasitesi değildir; aynı zamanda işaretleri kendileriyle ya da başka işaretlerle yaratıcı bir ilişki içine yerleştiren öznel kapasitedir" (2005).

lar potansiyeli ve heterojen ve çelişkili bütünlükler olarak kabul edilir (Fowler, 1991). Çoğu alımlama çalışmalarında izleyiciler, medya iletilerini çok anlamlı biçimde yorumlayan etkin ve heterojen bütünlükler olarak kavranmaktadır. Genel olarak bakıldığında hemen bütün izleyici/okur alımlama çalışmalarında odak grup yöntemiyle yarı yapılandırılmış sorularla ve haber yazdırma oyunu (*neivsgaming*) da zaman zaman dahil edilerek, haberler karşısında farklı cinsiyet, eğitim, sınıf konumu, kültürel bağlamlarda yer alan insanların gerçekleştirdiği anlamlandırma etkinliği incelenmektedir.

Kadınların haberleri anlamlandırma biçimleri ile ilgili yapılmış çalışma sayısı, Türkiye'de yok denecek kadar azdır. Türkiye'de kadınların haber okuma ve izleme davranışlarını değilse bile, genel olarak radyo dinleme güdüleri ve davranışları hakkında Aysel Aziz tarafından yapılmış ve 1977 yılında yayımlanmış olan "Kadınların TRT Radyolarından Yararlanmaları" başlıklı araştırma yazısı, değinilmesi gereken çalışmalardandır. Daha çok TRT radyosundaki kadınlara yönelik kuşak programlarının içerikleri, yapım özellikleri ve oluşturduğu dinleyicilerin bu programlara yönelme nedenlerinin üzerinde duran yazıda, haber ve kadın ilişkisini anlamak açısından dikkat çekici saptamalar da yer almaktadır. Radyo, Türkiye'de ilk yaygınlaştığı dönemlerde haberlerin topluma hızla aktarılabilirdiği araç olarak görüldüğünden, radyo ile haber yayıncılığı arasında güçlü bir bağlantı hep kurulagelmiştir. Buna göre 1970'lerde kırsal kesimde ve kentlerde yaşayan kadınlar, radyoyu "haber veren" bir araç olarak görmekteyse de en fazla müzik ve eğlence programlarına rağbet ederken, haber ve haber programları diğer türlere göre çok az dinlenmektedir (Aziz, 1979, s. 48). Öyle ki siyasal seçim dönemlerinde bile kadınlar, radyoda yapılan seçimle ilgili programları ve haberleri, bilgilenmek amacıyla dahi olsa pek takip etmemektedir (s. 55). Araştırma, kadınların sosyoekonomik konumları ile radyo dinleme alışkanlıkları ve tercihleri arasında belirli bir bağlantının bulunduğunu, eğitimsiz kadınların duygusal rahatlatma yaratan eğlenceli programları tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Bu araştırma, kitle iletişim araçlarını modernleşmenin motoru olarak gören ve dönemin hâkim yaklaşımları çerçevesinde görülebilir. Ampirik boyutları olan araştırma, Türkiye'deki kadınların ekonomik yaşama etkin katılımı ve eğitim düzeylerinin yükselmesi ile radyo izleme ve dinleme alışkanlıkları arasında olumlu bir bağlantı kurduğundan, liberal feminist bir yaklaşıma daha yakın durmaktadır.

Hülya Tufan Tanrıöver'in *Popüler Kültür Ürünlerinde Kadın İstihdamını Et-kileyebilecek Öğeler* başlıklı çalışması, hem metin analizi ve haber üretim süreci pratiklerine dair hem de izleyici ve okurların yorumlayıcı etkinliklerine dair bölümler içerdiğinden, bu çalışmanın bazı alt başlıkları "İzleyici Gözüyle Siyasal Haberler" alt başlığı ile "Okuyucuların Gözüyle Gazete Kadın Ekleri Sayfaları" alt başlığını da analitik olarak izleyici/okur alımlama çözümlemesine da-

hil etmek olanaklıdır (Tanrıöver, 2000). Bu çalışmalar dışında yazılı, görsel ve elektronik basında yer alan haberlerin kadın izleyiciler/okurlar tarafından toplumsal cinsiyet ile bağlantılı okuma ve anlamlandırma boyutlarını ortaya koyan, yaklaşım ve yöntemi açıkça ortaya konmuş sistematik herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte haberlere yönelik izleyici alımlaması çalışmalarını toplumsal cinsiyet boyutuyla gerçekleştirmiş olan ve Türkiye'nin kırkı aşkın iletişim fakültesinden sayıları yirmiye yaklaşan kadın sorunları araştırma ve uygulama merkezlerinin lisansüstü programlarından üretilen, ya da sosyal bilimlerin fazla göz önünde olmayan ya da yayın hayatına yeni başlamış ve henüz yeterince yaygınlaşmamış nitelikli periyodik yayınlarında basılmış akademik nitelikte çalışmalar kuşkusuz ki vardır. Bu yazının kapsamında bu çalışmalara erişilememiş olması, haber ve gazetecilik alanında kadın sorunları ve toplumsal cinsiyet odaklı araştırmalardaki temel eğilimlerin geçersiz olduğunu veya izleyici araştırmalarının da diğer analitik düzlemler kadar ilgi çektiğini ifade etmez.

Otuz Beş Yıllın Bilançosu ve Öngörüler

Türkiye'de doğrudan haber, habercilik ve gazetecilik çalışmaları alanında olmayan ancak medya ve kadın ilişkisini eleştirel bir biçimde ele alan çalışmalar da yayımlanmıştır, yayımlanmayı sürdürmektedir. Bunlar arasında Nur Betül Çelik'in derlediği *Televizyon, Kadın ve Şiddet* (2000) kitabını, Zeynep Karahan Uslu'nun *Televizyon ve Kadın* (2000) kitabını ve Hatice Akdoğan'ın *Medyada Kadın* (2001) kitabını sayabiliriz. Bu kitaplarda genel olarak kitle iletişim araçlarında ve özelinde televizyonda kadınların çeşitli program ve anlatı türlerinde nasıl temsil edildiğini, kitle medyasında üretilen kadınlık hallerinin ve kimliklerinin eleştirisini ve medyayla kadın izleyicilerin etkileşimlerinin onların toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirici yapılanmasının ortaya konulduğunu görmekteyiz. Ayrıca reklamlar, dizi filmleri ve sinemada kadınların temsilleri Türkiye'de özellikle 2000'lerle birlikte önemli ölçüde ilgi çeken araştırma alanlarıdır. Batı literatürü, haberde ve habercilik alanında kadının varlığını ve geleceğini sorgulayan pek çok çalışma ile doludur. Bu çalışmalarda feminizme yakın teorik dilin ve konumlanmaların varlığı hissedilmektedir. Ancak haber ve habercilik, Türkiye'de feminist ve kadın odaklı medya yaklaşımlarında yavaş yavaş ilgi çeken bir çalışma dalı olarak belirmiştir. Oysa haberin toplumsal gerçekliği inşa etmesi, onu kurmaca boyutunun hemen ayırt edilebildiği diğer medya metinleri ve medya anlatılarından daha stratejik kılmaktadır. Bundan dolayı dizi filmler, yarışma programları veya eğlence programları dışında, hatta belki de ondan daha yoğun olarak, feminist medya çalışmalarında analitik bir ilgiyi hak etmektedir ve kazanmaktadır da. Başlangıçta haber metinlerinin önce liberal haber yaklaşımından hareketle, ardından da gittikçe artan öl-

çüde habere eleştirel yaklaşımlardan hareketle metin, anlatı, söylem, tür ve ideolojik olarak analiz edilmesi eğilimi, 1990'lardan itibaren habercilik sektöründe kadın gazetecilerin çalışma koşulları, bu koşulların ekonomi politiği ve cinsiyetçi ideolojisi zemininden incelenmeye başlandı. 2000'lerde ise Batı'daki feminist haber ve medya çalışmalarının gündemi, izleyici/okurların yorumlayıcı ve anlamlandırıcı pratikleriyle eril bir anlatı olan haberleri nasıl ele aldıkları ilgi çekmeye başladı.

Bir yandan iletişim ve medya çalışmaları alanında Marksist kökenli eleştirel yaklaşımların çeşitliliğinin ve özellikle kültürel çalışmalarla feminist çalışmaların birlikte yarattığı akademik gündem, diğer yandan feminist hareketin 1980'lerdeki politik ivme kazanmasıyla kadın araştırmaları için yarattığı gündem, Türkiye'de de karşılığını az çok bulduğundan dolayı, kadın sorunlarına odaklı, feminist yaklaşımlara dayalı veya toplumsal cinsiyet boyutu olan haber ve habercilik, gazetecilik çalışmalarında da belirli bir birikim gerçekleşebilmiştir. Bu nedenle haber, habercilik ve gazetecilik araştırmalarında feminist yaklaşımın varlığını yokluğunu, kadın sorunlarının hangi ölçüde ve hangi analitik düzlemlerde odakta olduğunu ve bu çalışmaların yöntemlerine dair yönelimleri ana hatlarıyla da olsa ortaya koymak artık olanak dahilindedir düşüncesiyle bu bilanço incelemesini yaptık. İncelemeyi yaparken, zaten sınırlı sayıda olan ve özellikle de ele aldığı sorunsalı, yaklaşım ve yöntem tutarlılığı açısından öncü sayılabilecek nitelikteki çalışmaların yeterli ölçüde değerlendirilebilmesi için, tezleri dışarıda bıraktık. Her biri Türkiye'deki haber ve kadın-toplumsal cinsiyet bağlantısını farklı düzlemlerden kuran bu çalışmalarda araştırmacıların gösterdiği emeğe koşut bir emeği, inceleme boyunca sarfetmeye gayret ettik. Çalışmalara ilişkin değerlendirmelerimize yönelik itirazlar elbette olabilir. Ancak bu değerlendirmelerle birlikte habercilik alanında toplumsal cinsiyet boyutunun birkaç önemli biçimde karşımıza çıktığını net olarak saptayabildiğimizi umuyoruz. Bu eğilimler şunlardır:

- Türkiye'deki feminist haber, habercilik ve gazetecilik çalışmalarında kadın sorunları ve toplumsal cinsiyet boyutu olan çalışmalar, gazetelerde ve televizyonlardaki haber metinlerinin analizleriyle başlamıştır.
- Haber metni analizleri, haber üretim süreçleri, mesleki pratikler ve izleyici/okur alımlama çalışmalarından daha ağırlıklı yer tutmuştur ve tutmaya devam etmektedir.
- Haber metinleri analizlerinin bir bölümü, kadınların haber medyası olan kadın dergileri ve gazetelerinin betimleyici nitel değerlendirmelerini kapsamaktadır; bir bölümü nicel içerik çözümlemesidir, ardından da özellikle 2000'lerde eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımı zemininde yapılan metin analizleri gelmektedir.

- Haber metninde toplumsal cinsiyet boyutunu katan eleştirel söylem çözümlemesi tarzındaki analizlerin haber nosyonuna yaklaşımları, analitik çabaları ve politik art yöreleri arasında büyük bir uygunluk gözlenmektedir.
- Liberal çoğulcu haber ve gazetecilik nosyonu çerçevesindeki çalışmalarda, toplumsal cinsiyet temsili nicel ve nitel içerik analizleriyle ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu haber anlayışından (medya 4. güçtür, haber yansız ve dengeli olabilir) hareketle kadını odak alan çalışmalar, örtük bir biçimde liberal haber ve medya nosyonuna dayanmaktadır; bunu açık kılacak ifadelere söz konusu yazılarda rastlanmamaktadır. Dolayısıyla da liberal-feminist haber yaklaşımı, daha çok örtük bir biçimde karşımıza çıkmaktadır.
- Haberi, habercilik ve gazetecilik ile toplumsal cinsiyet boyutunu dert edenler, daha çok kadın akademisyenler ve araştırmacılar olup, bunlar içinde bu ilgisini sürekli ve tutarlı biçimde sürdüren yeni bir kuşak özellikle 1990'lardan itibaren gelişmiştir. Aysel Aziz, Nermin Abadan Unat ve Oya Tokgöz'ün iletişim ve medya çalışmaları alanında ilk kuşak kadın akademisyenler olarak bıraktığı izleği, bu ikinci ve üçüncü kuşak kadın akademisyenler net bir biçimde sosyalist-feminist zeminden hareketle sürdürüyor görünmektedirler. İkinci ve üçüncü kuşaklar içerisinde, E. Köker, S. Alankuş, N. Timisi, M. Gencil Bek, M. Binark, Ç. Dursun ve H.U. Tanrıöver sayılabilir.
- Haber üretim süreçleri, kadın gazetecilerin mesleki koşullarının, gazetelerin cinsiyetçi örgütlenme ve işleyiş yapıları ile bunların meslek kültürünün ve ekonomi politiğinin çalışılması anlamında, Türkiye'de haber metinleri kadar çalışılmamıştır. Kadın gazeteciler üzerine araştırmalar, nadiren ve uzun aralıklarla ortaya çıkmaktadır. Haber kuruluşlarının cinsiyetçi kodları ve yapılanmasının saptanması açısından sadece kadın gazeteciler üzerinde değil, erkek gazeteciler ve haberciler üzerinde de araştırmaların yapılması gerekmektedir.
- Yerel medya kuruluşları, kadın sorunları bağlamında içerik ve üretim süreci olarak ihmal edilmiştir. Çalışmalar ağırlıklı olarak yaygın ulusal haber medyası üzerinedir. Yerel basında kadın gazetecilerin ne durumda olduklarına dair sistematik ve nitelikli araştırma bilgisi bulunmamaktadır.
- İzleyici/okurların haberlerde kadın sorunlarını nasıl algıladıkları, eril bir anlatı olarak haberdeki toplumsal cinsiyet inşalarını nasıl anlamlandırdıkları üzerine çalışmalar yok denecek kadar azdır ve yeni yeni başlayacağı düşünülmektedir. Türkiye'de medya okuryazarlığı konusundaki açılımlarla birlikte, sıradan insanlar için genel olarak medyaya özel olarak da gerçekliğin güçlü anlatımı olarak habere yönelik eleştirel bir farkındalığın geliştirilmesi çabaları artmıştır. İzleyici ve okurların bu bağlamda daha da öne çıkacağı umulabilir.
- Gazetecilik ve habercilik üzerine olup da toplumsal cinsiyeti sorunsallaştırmayan, ancak alt başlıklarında ya da bölümlerinde bunu işleyen çalışma-

lar da yapılmaktadır. Özellikle yeni medyaya ilişkin, medya okuryazarlığına ilişkin, genel olarak ayrımcılığa ilişkin çalışmalarda, çoğunlukla toplumsal cinsiyetin sorunlaştırıldığı gözlenmektedir. Bu çalışmalar arasında M. Binark ve M. Gencel Bek'in *Eleştirel Medya Okur Yazarlığı* kitabındaki "Eleştirel Medya Okur Yazarlığı İçin Öncelikli Eylem Alanı Toplumsal Cinsiyet" başlıklı bölümü, M. Binark'ın *Yeni Medya Çalışmaları* başlıklı derlemesinde yer alan Gamze Göker'in "İnternetin Kadın Hareketi Üzerindeki Etkisi" başlıklı yazısını (Göker, 2007) sayabiliriz.

- KSGM, medyada ve haberlerde cinsiyetçilik ve kadın aleyhine anlam yapılanmasını teşhis etme ve çözüm önerileri geliştirmeye yönelik yayınlara destek vermiştir. Bugüne değin medya ve kadın bağlantısını kuran altı yayının gerçekleştirmiştir. Gelecekte de özellikle haber üretim süreci ve izleyici/okurların alımlama pratikleriyle ilgili yayınlara da desteklemesi umulmaktadır. Yine KSGM tarafından desteklenen ve henüz basılmamış bazı çalışmalar ve uzmanlık tezleri de, haber ve kadın sorunları literatürüne katkı sağlamak üzere gün ışığına çıkarılmayı beklemektedirler.

Kadınların haber medyasında görünür olmaları ile siyaset, politika ve ekonomik alanlarda görünür olmaları arasında görünmeyen bağlantılar vardır. Kadınlar, toplumsal alanda birer güç figürüne dönüştükçe, habere konu veya kaynak olarak daha fazla dahil olabilmektedirler. Kadın gazetecilerin medyada yönetici konumlarında sayılarının artması da önemli sonuçlar yaratabilecek kadar müdahil olabilecekleri anlamına gelmektedir. Ya da izleyicilerin/okurların artık cinsiyetçi ifadelerle dokunmuş haberleri izlemek, seyretmek ve dinlemek istemediklerinin anlaşılması ve bunu dönüştürmeye yönelik örgütlü çabalarının, haber medyasındaki cinsiyetçiliğin boyutlarını hafifletmeye katkısı olabilir. Herhangi bir düzlemdeki farkındalık ve mücadele, kuşkusuz ki bir anda ve tek başına köklü bir dönüşüme yol açmayacaktır. Belki de her düzlemdeki sürekli ve sistemli çabalarla, habercilik ve gazeteciliğin cinsiyetçi boyutları törpülenecektir. Ya da toplumsal ilişkiler alanında cinsiyetçiliğin üstesinden gelindikçe, habercilikte ve haberlerde bunun karşılığını görebileceğiz. Bütün bu olup bitenlerle düşünüşsel ilişki kurabilmemizi sağlayan haber ve kadın bağlamı araştırmalara ve haberciliğe yönelik feminist yaklaşımlara ise, bir "dünya bilgisi" olarak haberlerde toplumsal cinsiyetin belirleyiciliğini deşifre etmeleri nedeniyle, hep çok şey borçlu olacağız.

KAYNAKÇA

- Açık, N. (2002) "Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi: Türkiye'deki Çağdaş Kürt Kadın Dergilerinin Bir Analizi," *90'larda Türkiye'de Feminizm*, der. A. Bora ve A. Günel, s. 279-306, İstanbul: İletişim.
- Alankuş, S. (2007) "Önsöz: Neden Kadın Odaklı Habercilik?," *Kadın Odaklı Habercilik*, der. S. Alankuş, s. 25-66, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Alankuş, K.S. (1995) "Türkiye'de Medya Hegemonya ve Ötekinin Temsili," *Toplum ve Bilim*, sayı: 67, s. 76-110.
- Akdoğan, H. (2001) *Medyada Kadın*, İstanbul: Ceylan.
- Allan, S. (1998) "(En)Gendering The Truth Politics of News Discourse," *News, Gender and Power*, der. C. Carter, G. Branston, S. Allan, s. 121-37, Londra: Routledge.
- Allan, S. (2004) *News Culture*, Berkshire: MacGraw Hill.
- Arat, Y. (1990) "Feminizm ve İslam: Kadın ve Aile Dergisinin Düşündürdükleri," *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın*, der. Ş. Tekeli, s. 89-99, İstanbul: İletişim.
- Armutçu, O. haz. (2008) *Medya ve Aile İçi Şiddet: Aile İçi Şiddete Son Konferans 2007*, İstanbul: Doğan Egmont.
- Asker, A. (1990) *Kadın Gazeteciler*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti yayını.
- Aziz, A., Köker, E., Altun, A., Gencel, M., Küçük, N.T. (1994) *Medya Şiddet ve Kadın: 1993 Yılında Türk Basınında Kadınlara Yönelik Şiddetin Yer Alma Biçimi*, Ankara: KSSGM yayını.
- Aziz, A. (1979) "Kadınların TRT Radyolarından Yararlanmaları," *AÜBYYO Yıllık 1977-1978*, Ankara, s. 35-58.
- Banar, S., Karaca E., Karaca N., Günaydın B. (2010) *Türkiye'de Gazetecilerin Kişisel Özellikleriyle Sosyal ve Mesleki Koşulların Bakımından Gazetecilik Mesleğine Yönelik Tutumları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 2029.
- Baydar, A. (1982) "Atatürk Dönemi Türk Basını: Kadına Yönelik Periyodikler 1929-1938," *AÜSBF, BYYO Yıllık 1981*, s. 177-201.
- Bayraktar, Z. (1983) "Bir Kadın Dergisi Üzerine: *Kadınca*," *Gazi Üniversitesi BYYO Dergisi*, sayı: 2, s. 13-25.
- Belge, B. (2007) "Bianet ve Kadın Odaklı Habercilik," *Kadın Odaklı Habercilik*, der. Alankuş, s. 296-308, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Bek, M.G. (2001) "Medyada Cinsiyetçilik ve İletişim Politikası," *Gazi İletişim Dergisi*, sayı: 10, s. 213-33.
- Binark, M. (1992) "İletişim Araştırmalarına Kadın Müdahalesi: Kadın Gerçekliğine Kadın Gözüyle Bakma Gereği," *AÜ İletişim Fakültesi Yıllık 1992-93*, s. 61-78.
- Bruin M. ve Ross, K. (2004) *Gender and Newsroom Cultures: Identities at Work*, USA: Hampton Press.

- Budd, M., Entman, R.M. ve Steinman, C. (1990) "The Affirmative Character of U. S. Cultural Studies," *Critical Studies in Mass Communication*, sayı: 7 (2), s. 169-81.
- Çelik, N.B.(2000) *Televizyon Kadın ve Şiddet*, Ankara: KİV Yayınları.
- Çomak, N.A. ve Öcel, N.(2000) "Türk Basınında Kadın," *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı: 10, s. 123-133.
- Demir, B. (2007) "Alternatif Kadın Medyası Örneği: *Pazartesi Dergisi*," *Kadın Odaklı Habercilik*, der. Alankuş, s. 209-16, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Doğan, S. (2007) "Uçan Süpürge Yerel Kadın Muhabirleri Ağının Öyküsü ya da Hayat Haberdır," *Kadın Odaklı Habercilik*, der. Alankuş, s. 217-224, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Dursun, Ç. (2008) *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Haber Medyası: Alternatif Bir Habercilik*, Ankara: KSGM Yayınları.
- Dursun, Ç. ve Becerikli S. (2008) *Kadın Odaklı Sivil Toplum Kuruluşları ve Medya: Olanaklar Sorunlar ve Çözümler*, Ankara: KSGM Yayınları.
- Dursun, Ç. (2010) "Kadına Yönelik Şiddet Karşısında Haber Etiği," *Fe Dergi*, sayı: 2 (1), s. 19-32.
- Dursun, Ç., der. (2004) "Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?", *Haber Hakikat ve İktidar ilişkisi*, s. 89-150, Ankara: Elips Kitap.
- Fowler, R. (1991) *Language in the News, Discourse and Ideology in the Press*, İngiltere: Routledge
- Gencel-Bek, M. ve Binark, M. (2000) *Medya ve Cinsiyetçilik*, Ankara: Kasaum Yayını.
- Göker, G. (2007) "İnternetin Kadın Hareketi Üzerindeki Etkisi," *Yeni Medya Çalışmaları*, der. M. Binark, s. 205-50, Ankara: Ütopya.
- Hail, S. (2005) "Kodlama ve Kodaçımılama," *Medya ve İzleyici: Bitmeyen Tartışma*, der. Ş. Yavuz, s. 85-98, Ankara: Vadi.
- İmamoğlu, O. (1996) "The Perpetuation of Gender Stereotypes through the Media: the Case of Turkish Newspapers," *Gender and Media*, der. N. Dakovic, D. Derman ve K. Ross, s. 209-20.
- İnceoğlu, Y. ve Korkmaz, Y. (2001) *Gazetecilik 24 Saat*, İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti yayını.
- Kadınlar İçin Medya Rehberi* (1995) çev. E. Köker, Ankara: Kasaum yayını.
- Kayacan, İ. (1996) *Dünyada ve Türkiye'de Gazetecilik: Basınıımızın Anadolu Cephesi*, Ankara: Ece.
- Kırca, S. (2000) "Kadın Dergileri: Popüler ve Politik Söylemin Buluştuğu Yer," *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı: 1, s. 135-147.
- Koçali, F. (2002) "Kadınlara Mahsus Gazete: Pazartesi," *90'larda Türkiye'de Feminizm*, der. A. Bora ve A. Günal, s. 73-85, İstanbul: İletişim.

- Konyar, H. (2001) "1950'lerde Yeni Modern Kesimin Kadın Kimliğine Kadın Gazetesinden Bakışı," *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık 2001*, s. 163-80.
- Köker, E. (1995) "Feminist Alternatif Medya Üzerine," *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık 1995-96*, s. 23-44.
- Köker, E. (2000) "Medya Çalışanlarının Cinsel Şiddeti Yorumlama Biçimleri," *Televizyon, Kadın ve Şiddet*, der. N.B. Çelik, s. 317-52, Ankara: Kiv Yayınları.
- Köker, E. (2007) "Kadınların Medyadaki Hak İhlalleriyle Baş Etme Stratejileri," *Kadın Odaklı Habercilik*, der. Alankuş, s. 117-48, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Küçük Kurt, M., Güz, N. ve Anık, C. (1996) "The Role of Gender in Political News and Commentary in Turkish Newspapers: the Case of Tansu Çiller," *Gender and Media*, der. N. Dakovic, D. Derman ve K. Ross, s. 200-8.
- Mater, N. ve Çalışlar, İ. (2007) "Medyadaki Durumu Tersine Çevirmek," *Kadın Odaklı Habercilik*, der. S. Alankuş, s. 167-96, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Önür, N. ve Çatalcalı A. (2002) "Medya Dilinin Cinsiyeti: Köşe Yazılarında Eril ve Dişil Sunumlarla Toplumsal Cinsiyetin Konumlandırılması," *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, s. 95-110.
- Saktanber, A. (1990) "Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş," *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın*, der. Ş. Tekeli, s. 195-215. İstanbul: İletişim.
- Stacks, D.W. ve Hocking J.E. (1999) *Communication Research*, USA: Longman.
- Steeves, H.L. (1994) "Feminist Teoriler ve Medya Çalışmaları," *Medya İktidar İdeoloji*, der. M. Küçük, s. 105-67, Ankara: Ark.
- Tanrıöver, H.T. (2000) "Medya Sektöründe Kadın İşgücü," *Toplum ve Bilim*, sayı: 86, s. 171-93.
- Tanrıöver, H.U. (2007) "Medyada Kadınların Temsil Biçimleri ve Kadın Hakları İhlalleri," *Kadın Odaklı Habercilik*, der. S. Alankuş, s. 149-66, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Tanrıöver, H.U., Vitrinel E. ve Sözeri C. (2009) "Gözlemlerden Eylemlere: Türkiye'de Cinsiyetçi Olmayan Bir Medyaya Doğru," *İletişim*, sayı: 10, s. 33-51.
- Tanrıöver, H.T. (2000) *Popüler Kültür Ürünlerinde Kadın İstihdamını Etkileyecek Öğeler*, Ankara: KSGM yayını.
- Timisi, N. (1997) *Medyada Cinsiyetçilik*, Ankara: KSGM Yayınları.
- Tokgöz, O. (1986) "Türkiye'de Kitle İletişim Araçlarında Çalışan Olarak Kadının Konumu," *Ankara Üniversitesi SBFYYO Yıllık*, Ankara, s. 261-277.
- Uslu, Z.K. (2000) *Televizyon ve Kadın*, İstanbul: Alfa.
- Yaktıl, G., Güçhan, G., Demiray E., Sağlık, M. (1990) "Ulusal Gazetelerde Kadın İmajı," *Kurgu Dergisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 223-39.

- Yapar, A. (1999) "Kadın Dergilerinde Kadın İmgesinin Kullanımı," *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı: 9, s. 75-80.
- Yavuz, Ş., der. (2005) *Medya ve İzleyici: Bitmeyen Tartışma*, Ankara: Vadi.
- Zoonen, L.V. (1997) "Medyaya Feminist Yaklaşımlar," *Medya Kültür Siyaset*, der. M. Binark ve S. İrvan, s. 301-35, Ankara: Ark.